

Deportace židů na Mauricius (1940–1945)

Mečislav Borák

Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, sv. 29, 2015, s. 125-160.
ISSN 0232-0967, ISBN 978-80-86904-47-4.

Rostoucí nenávist nacistického režimu vůči židům vyhnala statisíce z nich z postupně okupované Evropy až do nejvzdálenějších koutů světa. Na poslední chvíli tak unikli jistě záhubě i mnozí židé z českých zemí. Před časem jsme připomenuli osudy jedné takové skupiny, jež našla útočiště daleko na východě, v Šanghaji.¹ Podobně exotickou destinací se pro jinou skupinu československých židů stal ostrov Mauricius, ležící na jižní polokouli v Indickém oceánu. Nedostali se tam však dobrovolně, ani je nevěznili němečtí nacisté, kteří je vyhnali z domova. Rozhodli jsme se tento neobvyklý, vzrušující a poněkud rozporuplný válečný příběh dohledat ve světové literatuře, ve vzpomínkách jeho aktérů i v některých archivních dokumentech, a najít stopy oněch událostí i na místě samém. Chceme tak rovněž připomenout památku mnoha „běženců“ z Ostravska, kteří na Mauriciu prožili téměř pět válečných let v britské internaci.

Vycházeli jsme především z prací brněnského rodáka Aarona Zwergbauma,² který patřil k nejlepším znalcům této problematiky už jako zástupce internovaných i pozdější činitel sionistického hnutí.³ Právě on publikoval první zásadní studii věnovanou přímo československé skupině internovaných,⁴ v níž hojně využil i dokumentů uložených v Ústředním sionistickém archivu v Jeruzalémě.⁵ Kopie jeho deníkových záznamů z doby internace se nacházejí v archivu Yad Vashem,⁶ kde jsou i četné další dokumenty a vzpomínky pamětníků.⁷ Diplomatická korespondence ohledně osudu československých

¹ BORÁK, Mečislav. Šanghaj a záchrana židů z Ostravska za druhé světové války. In *Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*, 23. Ostrava 2007, s. 98-135.

² JUDr. Aaron (Adolf) Zwergbaum, * 8. 10. 1913 Brno † 15. 2. 2010 Jeruzalém.

³ ZWERGBAUM, Aaron. Exile in Mauritius. *Yad Vashem Studies*, vol. 4, Jerusalem 1960, s. 191-257.

⁴ ZWERGBAUM, Aaron. From Internment in Bratislava and Detention in Mauritius to Freedom. The story of the czechoslovak refugees of the Atlantic (1939–1945). In *The Jews of Czechoslovakia*, vol. 2, Philadelphia – New York 1971, s. 599-654.

⁵ The Central Zionist Archives (dále CZA), Jerusalem.

⁶ ZWERGBAUM, Aaron. *Die Alijah von Bratislava nach Mauritius*. The Yad Vashem Archives (dále YVA), Jerusalem, group (skupina) 02, fn. (file number, číslo složky) 633.

⁷ Např. výroční zprávy vedení věznice, petice vězňů, korespondence, vzpomínky Dr. Ball-Kaduriho, Hanse Kleina, Adolfa M. Feldmanna, Kurta Deutsche, Ferdinanda Birnsteina, Rudolfa Goldbergera aj.

občanů na Mauriciu je v archivu londýnské exilové vlády, dnes uloženém v Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR v Praze.⁸ Pro hlubší poznání obecných souvislostí „případu Mauricius“⁹ máme již k dispozici podrobné monografie. K těm nejobsažnějším patří práce mauricijské rodačky žijící v Německu Geneviève Pitotové,¹⁰ nebo též Ronalda Friedmanna¹¹ a Karla Lenka;¹² další zdroje informací budou zmíněny přímo v textu.

Ilegální transporty do Palestiny

Sotva by někoho z vystěhovalců odjíždějících z protektorátu tehdy napadlo, že jeho cesta neskončí v Palestině, ale až na dalekém ostrově Mauricius. Ztráceli sice své majetky i domovy, ale posilovala je naděje na nový život v bájně zemi svých předků, i když se dříve k myšlenkám sionismu většinou nehlásili.

Židovská imigrace do Palestiny, známá též pod označením *Alija*,¹³ probíhala v pěti vlnách v letech 1881–1939 a po roce 1948 v dalších vlnách už do státu Izrael. Pro imigraci v době druhé světové války a v prvních letech po ní se k názvu *Alija* přidávalo druhé písmeno hebrejské abecedy *Bet*, aby se tak naznačilo, že probíhala přes zákaz britské správy mandátního území Palestiny. Britská imigrační politika se od roku 1939 řídila zásadami tzv. Bílé knihy,¹⁴ pojmenované po britském ministru pro kolonie Malcolm MacDonaldu. Pravidla stanovila, že v příštích pěti letech smí být do Palestiny vpuštěno jen 15 tisíc židovských imigrantů ročně. Británie tak reagovala na arabský odpor vůči židovskému přistěhovalectví do Palestiny, protože se zde obávala arabského povstání, zvláště v souvislosti s hrozbou válečného konfliktu. Židovské organizace to však vzhledem k rostoucí perzekuci židů v Evropě odmítaly respektovat a nepokládaly *Aliji Bet* za ilegální, nýbrž jen za „tajnou“ imigraci. Měla své kořeny už v roce 1934, kdy parník *Velos* pod záštitou sionistických organizací přivezl ilegálně do Palestiny 350

---

⁸ Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (dále AMZV), fond Londýnský archiv (LA) a Londýnský archiv – Důvěrné spisy (LA-D), Zastupitelský úřad (ZÚ) Kapské Město.

⁹ Stejnomený román německého spisovatele Jakoba Wassermana *Případ Mauricius* (česky Praha 1963) však pojednává o jednom justičním omylu a nemá s deportacemi vůbec nic společného.

¹⁰ PITOT, Geneviève. *Der Mauritius-Schekel. Geschichte der jüdischen Häftlinge auf der Mauritius 1940–1945*. Berlin 2008.

¹¹ FRIEDMANN, Ronald. *Exil auf Mauritius 1940 bis 1945. Das Schicksal emigrierter Juden. Raport einer „Demokratischen“ Deportation jüdischer Flüchtlinge*. Berlin 1998.

¹² LENK, Karl. *The Mauritius Affair. The Boat People of 1940/41*. London 1993.

¹³ Hebrejsky doslova „cesta vzhůru“, „výstup“. Označuje se rovněž jiným hebrejským výrazem jako *Haapala*.

¹⁴ Byla zveřejněna 9. listopadu 1938, náhodou zrovna v den výbuchu protizidovských pogromů Křišťálové noci v Německé říši, a uzákoněna byla 17. května 1939.

polských židů.¹⁵ V letech 1939–1942, tedy od zavedení restrikcí Bílé knihy až do rozšíření války, jež další přísun imigrantů znemožnila, pomohla *Alija Bet* zachránit tisíce evropských židů před jistou smrtí.¹⁶ Uvádí se, že mezi nimi bylo asi šest tisíc židů z bývalého Československa.¹⁷

Sionistické hnutí v Československu se k organizování „ilegálních“ transportů do Palestiny stavělo zprvu rezervovaně, ale v pomnichovské situaci rychle změnilo názor: k bezprostředně ohroženým židovským uprchlíkům ze Sudet se přidávali i židé ze Slovenska a Podkarpatské Rusi, a okupace zbytku republiky již přinesla zřetelnou hrozbu záhuby i do českých zemí. Pro první transporty byli vybíráni především mladí, zdraví a vzdělaní lidé, kteří si jako budoucí kolonisté museli příslušným výcvikem osvojit základy zemědělské výroby, naučit se aspoň trochu hebrejsky a přihlásit se k zásadám sionismu. Předem zaplatili i příspěvek na lodní dopravu, jehož výše byla stanovena podle majetkových poměrů vystěhovalce.¹⁸

První transport z českých zemí směřující v rámci *Aliji Bet* do Palestiny odjel se 308 účastníky 4. dubna 1939 z nádraží v Brně do jugoslávského přístavu Sušak v Jaderském moři. Tam se připojili k transportu asi 280 německých židů z Berlína a zhruba stejného počtu rakouských Židů z Vídně, který vyjel už o měsíc dříve, 4. března 1939. Společně pak na parníku *Colorado* vypluli do Středozemního moře, poblíž ostrova Korfu na otevřeném moři přestoupili na loď *Atrata* a 22. dubna šťastně dorazili k pobřeží Palestiny. Měli štěstí i na pevnině: vylodili se poblíž kibucu Šefajim, kde byla jedna z přestupních základů nelegálních imigrantů, a rozptýlili se do vnitrozemí dříve, než mohl být někdo z nich zatčen a uvězněn.¹⁹ Většina „nežádoucích“ imigrantů takové štěstí totiž neměla, skončili obvykle už v britských táborech na Kypru nebo ve velkém táboře v

---

¹⁵ PITOT, G. c. d., s. 22-23; FRIEDMANN, R. c. d., s. 26-29; ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 600-601.

¹⁶ Druhá fáze *Aliji Bet* v letech 1945–1948 pak pomohla najít domov těm, kteří přežili holocaust a ztratili již důvěru v Evropu.

¹⁷ BRADA, Fini. *Emigration to Palestine*. In *The Jews of Czechoslovakia*, vol. 2, Philadelphia – New York 1971, s. 594.

¹⁸ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 601, 646. Autor uvádí, že zaplatil 11 tisíc korun, což bylo o něco více, než činila průměrná platba za lodní lístek.

¹⁹ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 601; FRIEDMANN, R. c. d., s. 31-34. Jugoslávské úřady povolily průjezd vlaku jen za předpokladu, že cestující budou mít víza do mimoevropských států a co nejdříve opustí zemi. Účastníkům transportu se podařilo získat víza do Mexika. Podle autora se námořní loď nazývala „Otrato“ a plula pod panamskou vlajkou. Podobných ilegálních cest z Německa do Palestiny se uskutečnilo celkem sedm.

Atlit v Palestině. Židé v protektorátu pokládali tento první úspěch za dobré znamení a záhy začali chystat druhý transport, tentokrát z Prahy.

Na přípravě ilegálních transportů se v protektorátu podílely zvláště sionistické mládežnické organizace Makkabi²⁰ a Hechaluc,²¹ a také soukromé sionistické transportní a advokátní kanceláře v Praze a v Brně.²² Významný byl i podíl Vídně, kde transporty připravovaly organizace Hechaluc a Mosad,²³ ale největší vliv získal obchodní rada Berthold Storfer. Nepatřil k sionistům, ale jako světově proslulý finančník a obchodník zastupoval rakouské židy i na známé mezistátní konferenci o uprchlících v roce 1938 v Evianu. Byl pokládán za značně rozporuplnou postavu: dokázal sice realizovat řadu vystěhovaleckých transportů, ale jen díky své úzké spolupráci s Adolfem Eichmannem, který vlastně usiloval o totéž, když jako šéf židovského referátu ústředny gestapa v Berlíně zřídil Ústřednu pro židovské vystěhování ve Vídni (a posléze i v Praze). Vystěhování židů tak bylo pod přímou kontrolou gestapa, což se týkalo i organizací, které se na něm podílely.²⁴ Úředníci dobře věděli, že koupená víza do Peru, Paraguaye či Šanhaje pouze zastírají skutečný cíl vystěhovalců – ilegální vstup do Palestiny. A právě to nacistickým zájmům vyhovovalo, neboť příliv židů do Palestiny mohl způsobit roztržku mezi Brity a Araby.

Pro vycestování do ciziny bylo nutné mít nejen platné vízum, ale i propustku od gestapa. Německé úřady se snažily vystěhování židů urychlit a nutily židovskou obec, aby do vystěhovalecké ústředny v Praze-Střešovicích dodávala až 200 žadatelů denně. Ti museli předložit u 11 přepážek množství osobních dokladů a potvrzení o svém majetku, bydlišti, daních atd. Od 12. září 1939 bylo oprávnění k vystavování pasů převedeno z protektorátních úřadů na říšskoněmecké, které za vystavení pasů získaly do března 1941 od židů téměř dva miliony korun a na kolcích další necelý milion. Vysoké platby se týkaly též vystěhovalecké daně, židovské dávky (*Judenumlage*),²⁵ a výjimkou nebylo ani přímé vydírání. Např. ostravský advokát a předválečný předseda sionistické organizace v

²⁰ Makkabi, podle Makabejských, izraelských bojovníků za nezávisť v době římské okupace ve 2. stol. př. n. l. (hebrejsky „makkábet“ znamená „kladivo“), název sportovní sionistické organizace mládeže.

²¹ Hechaluc (hebrejsky „průkopník“), název mezinárodní sionistické, socialisticky orientované organizace mládeže.

²² ČERNÝ, Bohumil. Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941. In KÁRNÝ, Miroslav – KÁRNÁ, Margita (edd.). *Terezínské studie a dokumenty*, 1997, s. 64-65.

²³ Mosad (hebrejsky „institut“), název organizace sionistického dělnického hnutí (nemá nic společného s pozdější zpravodajskou službou Izraele).

²⁴ FRIEDMANN, R. c. d., s. 38-42. Storfer byl v roce 1941 zatčen gestapem a deportován do tábora Auschwitz, kde byl patrně v roce 1942 zastřelen. Podle jiných zdrojů k tomu došlo až o dva roky později. PITOT, G. *Der Mauritius-Schekel...*, c. d., s. 28-29.

ČSR JUDr. David Pavel März (Meretz) při Eichmannově procesu v Jeruzalémě vypověděl, že žadatelé o vystěhování byli v budově pražské ústředny běžně ponižováni, šikanováni a často i bití, a za kladné vyřízení žádosti museli úředníkům zaplatit vysoké výkupné, někdy až sto tisíc korun.²⁶

Pražský „Transport Makkabi-Hechaluc“, jak se mu také říkalo, tvořilo 318 mladých členů obou organizací. Jejich věkový průměr byl 27 let, starší lidé a děti patřili k výjimkám. Asi polovinu účastníků tvořily ženy. Zhruba dvě třetiny vystěhovalců pocházely z českých zemí, třetina z východních oblastí bývalého Československa, zvláště z Podkarpatské Rusi. Bylo mezi nimi hodně příslušníků inteligence – studenti, lékaři, právníci, inženýři, ale též obchodníci, úředníci, živnostníci a řemeslníci. Než transport vyjel v prosinci 1939 z Prahy do Bratislavy, museli i oni projít ponižujícím úředním procesem na vystěhovalce ústředně a trávili pak nekonečné týdny čekáním na stanovení termínu odjezdu, stále v obavách, že se jejich plán zhatí. Předpokládalo se, že dojedou vlakem do Bratislavy, kde přestoupí na říční loď a po Dunaji se dostanou do Rumunska k moři, odkud je námořní loď dopraví do Palestiny. Právě tento pražský transport však skončil až na Mauriciu.²⁷

Útěk po Dunaji

Vystěhovalci z Prahy však nebyli jediní, kdo se zrovna v té době vydal stejným směrem. Finančník Storfer prostřednictvím jednoho řeckého rejdaře totiž koupil parník *Astrea* a chystal se na něm převézt 600 německých a rakouských židů z dunajské delty do Palestiny. Tato skupina se od pražského transportu výrazně lišila: bylo v ní málo vzdělané mládeže, věkový průměr byl mezi 40 až 60 lety, v povolání převažovali drobní obchodníci a kupci, značně různorodých zájmů. Asi polovinu skupiny tvořili polští židé, přivezení těsně před odjezdem z koncentračního tábora Sachsenhausen. Vystěhovalci

²⁵ KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 37; ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 602.

²⁶ ČERNÝ, B. c. d., s. 67.

²⁷ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 601-602, 606, 608. Vedoucím transportu byl Gustav Trieger z Hechaluc, odkud byli i další členové vedení Dr. Pavel Strahovský (Steinhauer) a Wilhelm Gaensel, třetí člen Eli Friedmann byl z Makkabi; MAKAROVA, Elena. *Boarding Pass to Paradise. Peretz Beda Mayer and Fritz Haendel*. Jerusalem 2005, s. 32. Autorka uvádí, že transport odjel z Prahy již 30. 11. 1939; KORATI, Anina. Zápisky o Alija Bet. In *Roš chodeš*, r. 74, č. 10, říjen 2012, s. 8-9. Vzpomínka Anny Vohryzkové (Anina Korati) uvádí, že transport odjel z Masarykova nádraží v Praze 10. 12. 1939; Zemský archiv Opava (dále ZAO), čj. ZA/767/2015, kopie policejní přihlášky k pobytu, podle níž se Gustav Trieger odhlásil z dočasného bydliště v Praze I v Rybnické ulici 21. 12. 1939 z důvodu svého odjezdu do Peru; GORAL, Walter. *My Life. A Story of Suffering and Survival*. B. m. r. v. Uloženo YVA, sign. 103-4300, s. 18. Autor uvádí, že transport odjel z Prahy až 31. 12. 1939.

byli soustředěni ve Vídni a odjeli 15. prosince 1939 vlakem do Bratislavy, kde měli pár dnů počkat na loď dunajské plavby. Netušili, že se to čekání nakonec protáhne na devět měsíců.²⁸

Ubytovali je nedaleko hlavního nádraží na stejných místech, kde už čekali na odjezd i židé z pražského transportu – v levném hotelu a noclehárně *Slobodáreň* a v blízké ubytovně *Patronka*, zřízené v bývalé muniční továrně. Objekty byly přeplněné, ženy ve *Slobodárně* spaly po dvou na jedné posteli, muži na chatrných matracích ve vstupní hale a na chodbách (v *Patronce* byly v bývalých výrobních halách místo postelí jen slamníky). Záchody a koupelny neodpovídaly potřebám ani požadavkům hygieny, ústřední topení hrálo jen několik hodin denně. Jídlo bylo nekvalitní a bylo ho málo, ve společných prostorách v suterénu chybělo denní světlo. Na veškerou činnost dohlížely uniformované strážce příslušníků Hlinkovy gardy v čele s plukovníkem Imrichem Vašinou, který za svou službu dostával měsíční plat 10 tisíc korun. Strážce hlídaly i krátké vycházky na vnitřním dvoře, povolené dvakrát za den, ba dohlížely i na setkání manželů. Také proto mnozí pamětníci uváděli, že ony ubytovny byly spíš vězením. Pražské organizace Makkabi a Hechaluc za pobyt svých členů v Bratislavě (bydleli převážně v objektu *Slobodáreň*) včetně ostrahy údajně zaplatily milion a půl korun. Výraznou pomoc poskytla běžencům americká podpůrná organizace *Joint (American Jewish Joint Distribution Committee, Americký židovský spojený distribuční výbor)*, a pomáhala jim i místní Židovská obec a další organizace slovenských židů.²⁹

Brzy bylo zřejmé, že se pobyt vystěhovalců v Bratislavě poněkud protáhne. Nejprve přišla zpráva, že námořní loď *Astrea*, které měla běžence očekávat v dunajské deltě, se o Vánocích v bouři na Černém moři potopila. V mimořádně chladné zimě Dunaj už počátkem ledna 1940 zamrzl a byl až do jara nesplavný. Transitní víza přes Slovensko s tím ale nepočítala a bylo nutné je neustále prolongovat, což vyžadovalo dodatečné peněžní prostředky. V květnu dokonce vyplul z Bratislavy transport asi 500 slovenských sionistů, pro něž organizace Betar zakoupila od řecké společnosti remorkér *Pentcho*. Ostatní vystěhovalci jim záviděli a marně čekali, kdy přijdou na řadu i oni. V červnu se dokonce začalo mluvit o tom, že budou posláni zpátky na německé hranice, což by pro ně představovalo životní ohrožení. Když se v srpnu objevila možnost poslat účastníky pražského transportu na zemědělské „přeškolení“ do Maďarska, stal se už skoro

²⁸ PITOT, G. c. d., s. 29-30; FRIEDMANN, R. c. d., s. 47-49.

²⁹ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 603-605; FRIEDMANN, R. c. d., s. 46-47, 51-52; velmi podrobný popis pobytu v Bratislavě podává LENK, K., c. d. s. 18-36.

nečekaný zázrak: obchodní rada Storfer zorganizoval se souhlasem německých úřadů hromadný transport, k němuž byly do Bratislavy přivezeny další skupiny vystěhovalců.³⁰

Přispěla k tomu shoda okolností: 26. června 1940 došlo k „připojení“ tehdy rumunských oblastí severní Bukoviny a Besarábie k Sovětskému svazu. Jak uváděly tajné dodatky ke smlouvě Stalina s Hitlerem ze srpna 1939 o rozdělení sfér zájmů v této části Evropy, mělo pak dojít k repatriaci místních Němců do Říše. V Besarábii, na levém břehu Dunaje (dnes převážně v Moldávii), žilo přes sto tisíc německých kolonistů. Jejich přeprava Dunajskou paroplavební společností do Německa se nabízela jako nejlevnější, zvláště když by ji mohli zaplatit židé, kteří se právě do dunajské delty snažili dostat a mohli by tak využít volné kapacity lodí při jedné z cest. To jistě jednání rady Storfera velmi usnadnilo. V bratislavském přístavu se 28. srpna 1940 objevily dvě lodě připravené k vyplutí a další dvě je měly záhy následovat.³¹

Počet členů pražského transportu se během roku stále měnil: několik osob získalo legální víza do Palestiny prostřednictvím Maďarska, někteří Slováci se raději vrátili domů. Naopak zase přibylo několik osob, jež získaly individuální povolení k transportu, takže nakonec byl počet jeho účastníků stejný jako v době příjezdu do Bratislavy.³² Vedení transportu se snažilo dojednat, aby se celá československá skupina ze *Slobodárně* dostala na loď *Uranus*, kam se již nalodilo asi 500 německých židů z berlínského transportu organizace Hechaluc, kteří za dramatických okolností přijeli 3. září 1940 vlakem z Vídně.³³ Obě skupiny si byly blízké věkem i svými zájmy, ale Sionistický smírčí soud rozhodl, že obě lodě musí být životaschopné, a poslal československou skupinu na loď *Helios*, kde již bylo asi 500 starších utečenců z Gdaňska³⁴ a 400 osob z *Patronky*; dalších 200 osob z *Patronky* přišlo na *Uranus*. Ráno 4. září 1940 obě lodě opustily Bratislavu.³⁵

Další dvě lodě vypluly téhož dne z Vídně. Na loď *Melk* se nalodilo 220 účastníků transportu z Brna a zhruba 600 dalších vystěhovalců, které přivezl transport z Prahy

³⁰ PITOT, G. c. d., s. 31, 33; ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 606-609. V červnu 1940 bylo vedení transportu odvoláno a do čela se dostali Dr. Pavel Horetzky z Hechaluc a Leo Leschner z Makkabi.

³¹ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 609; PITOT, G. c. d., s. 26-27.

³² ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 603.

³³ FRIEDMANN, R. c. d., s. 44-45. Transport vyjel už 17. 4. 1940 z Berlína, ale slovenské úřady odmítly uznat tranzitní víza vystěhovalců, kterým tak hrozil transport z Vídně zpět do Německa. Několik hodin před uplynutím ultimáta gestapa však rada Storfer opatřil potřebné dokumenty a zařídil i zvláštní vlak do Bratislavy; ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 610-611.

³⁴ FRIEDMANN, R. c. d., s. 53-58. Transport s vízy do Paraguaye vyjel z Gdaňska 26. 8. 1939 a hned po příjezdu do Bratislavy byl naloděn na *Helios*.

³⁵ FRIEDMANN, R. c. d., s. 53; ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 611.

(oba vyjely 2. září 1940).³⁶ V transportu z Prahy byla např. Franzi Landsbergerová z Místku a další židé z Ostravska, kteří se před odjezdem přestěhovali do Prahy.³⁷ Erich (Eliahu) Brodavka z Ostravy, kterému tehdy bylo sotva patnáct let, odjížděl s maminkou a pamatuje si na atmosféru odjezdu: „*Dostali jsme pasy od gestapa, tuším ve Střešovicích. Byli jsme ráno na Masarykově nádraží a přišli tam tři esesáci a nesli veliký koš. V něm byly ty pasy. Bylo nás tam snad osm set, celý vlak. Postavili to tam a my stáli před vlakem. Jeden esesák zamíchal koš a řekl: ‚Tři od vás tady zůstanou.‘ Samozřejmě, lidi se začali třást. Vytáhli i nějaké malé děcko, které mělo zůstat. Hlásil se pak jeden kluk, že zůstane místo něj dobrovolně. Z Vídně jsme jeli dolů po Dunaji na rakouském parníku Melk.*“³⁸ Čeští židé na lodi *Melk* ustavili během plavby asi šedesátičlennou skupinu, která se rozhodla po příjezdu do Palestiny vstoupit do československého vojska.³⁹

Lod' *Schönbrunn* vezla asi 800 vídeňských židů, kteří byli zcela nedávno propuštěni z koncentračních táborů Dachau a Buchenwald. Těsně před vyplutím přivezli ještě na palubu *Uranu* 75 židů rovnou z vídeňského vězení gestapa. Po několika hodinách plavby *Melk* a *Schönbrunn* dohnaly lodě, jež vypluly z Bratislavy, a celý konvoj pod vlajkami s hákovým křížem se vydal po Dunaji na cestu k Černému moři, dlouhou téměř dva tisíce kilometrů. Bylo v něm celkem asi 3600 židovských vystěhovalců, kteří tak na poslední chvíli unikli před téměř jistou záhubou.⁴⁰

Plavbu provázelo přívetivé letní počasí, takže vystěhovalci mohli zůstat na palubách extrémně přeplněných lodí. Přes výrazné potíže s nalezením místa na spánek, s naprosto nedostatečným počtem záchodů a sanitárních zařízení, s nekvalitním jídlem, s udržováním pořádku apod. probíhala plavba plynule a bez incidentů. Vystěhovalci z lodi *Helios* později vděčně vzpomínali na mládež z pražského transportu, která svým optimismem, disciplinovaností a vstřícným postojem pomáhala ostatním překonávat obtíže plavby.⁴¹

Pamětníci obvykle uváděli jen dvě mimořádné situace, s nimiž se konvoj setkal. Po průjezdu Železnými vraty, známou horskou soutěskou mezi Rumunskem a Jugoslávií,

³⁶ PITOT, G. c. d., s. 40.

³⁷ *Židovské příběhy I. část. Vzpomínka paní Franzi O.* Viz <http://www.atllanka.net/index.php?text=468>; o pražském transportu a cestě na lodích *Melk* a *Milos* viz též POPPER, Jindřich. *Cesta za svobodu. Vzpomínky na ilegální transport do Palestiny roku 1940.* In *Židovská ročenka 1997/1998.*

³⁸ Záznam vzpomínky viz <http://www.pametnaroda.cz/story/brodavka-erich-eliahu-1925-237>, cit. 15. 3. 2015.

³⁹ KULKA, Erich. *Židé v československém vojsku na Západě.* Praha 1992, s. 81.

⁴⁰ FRIEDMANN, R. c. d., s. 59.

⁴¹ FRIEDMANN, R. c. d., s. 61-62; PITOT, G. c. d., s. 40, 43.

uviděli na pravém břehu Dunaje poblíž jugoslávského města Kladovo účastníky transportu, který vyplul z Bratislavy už před začátkem zimy, tedy před devíti měsíci. Mnohé ženy a děti mezi nimi poznávaly své muže a otce, ale konvoj nesměl zastavit a k žádnému kontaktu nedošlo. Tehdy ještě nikdo netušil, jak tragicky trosečníci z Kladova už za rok skončí.⁴² Ke druhé události došlo 7. září 1940 poblíž bulharského přístavního města Ruse (tehdy Ruščuk), vzdáleného už jen 200 km od moře. Uprostřed Dunaje tam kotvil remorkér *Pentcho*, který vyplul pod bulharskou vlajkou z Bratislavy už 18. května 1940. Remorkér s bočními kolesy měl už rezavý komín a byl nakloněný na stranu, ale po jeho palubě pobíhali lidé, mezi nimiž cestující z konvoje opět poznávali své příbuzné a známé. Ztroskotanci volali, že mají hlad a chybí jim léky, a prosili o pomoc. Marná však byla snaha příbuzných, kapitáni lodí z konvoje kontakt s trosečníky nedovolili, obávali se možné epidemie a nechtěli porušit zákaz vydaný říční policií, která loď *Pentcho* střežila. Několik trosečníků se pokusilo ke konvoji doplat, ale byli zatčeni a jeden z nich utonul. Konvoj zůstal tři dny v Ruse a policie dopravila trosečníkům jídlo a léky, výsledek sbírky v konvoji. Lodě pak pokračovaly v cestě a trosečníky čekalo ještě hodně strádání, ale nakonec se štěstím všechny útrapy přežili. Konvoj dorazil 10. září 1940 do svého cíle v dunajské deltě, do rumunského přístavu Tulcea. Už před vjezdem do přístavu jej očekával motorový člen gestapa, aby se jeho příslušníci ujistili, že transport skutečně opustí pevninu.⁴³

---

⁴² FRIEDMANN, c. d., s. 55-56. Transport složený ze 300 židů z Německa a asi 650 židů z Vídně se v Bratislavě nalodil v polovině prosince 1939 na loď *Uranus*, ale od maďarské hranice se musel vrátit zpět do Bratislavy. Tam přeložili běžence na tři jiné lodě, přičemž zchátralá loď *Car Dušan* musela nalodit 371 osob. Doplnula jen do jugoslávského přístavu Kladovo, kde vystěhovalci čekali devět měsíců na jinou loď. Loď na přepravu uhlí, na níž déle než měsíc pobýval asi tisíc osob, se nakonec musela vrátit zpět do Kladova a v červnu 1941 byli vystěhovalci internováni v táboře Sabac v Jugoslávii. Po přepadení Jugoslávie nacistickou armádou tam byli 12. října 1941 všichni postříleni; PITOT, G. c. d., s. 44-45.

⁴³ FRIEDMANN, R. c. d., s. 62-64; PITOT, G. c. d., s. 45-46. Autorka uvádí, že konvoj dorazil do Tulcey až 12. 9. 1940; IMBR, Josef. Ztroskotání a záchrana. O plavbě židovských uprchlíků na remorkéru *Pentcho*. *Roš chodeš*, r. 65, leden 2003. Loď *Pentcho* měla doplnout do rumunské Suliny za tři týdny, ale rumunská stráž lodi nepovolila další plavbu pro její špatný technický stav. Když 14. 8. 1940 s pomocí dvou lodí, k nimž byla připoutána, *Pentcho* znovu vyplula, byla bulharskou stráží vrácena zpět a kotvila pak v zemi nikoho uprostřed řeky. Až v polovině září 1940 jí bylo povoleno odplout do Suliny, kde se vedení transportu rozhodlo pokračovat v cestě i po moři. Loď *Pentcho* se držela blízko pobřeží a dostala se až do Egejského moře, ale nakonec už nebyla schopna plavby a 9. října 1940 ztroskotala u pustého ostrova poblíž Kréty. Trosečníky objevila italská loď a převezla je do internace na ostrově Rhodos, odkud byli později dopraveni na jih Itálie, kde se dočkali příchodu Spojenců.

Přes moře do země zaslíbené

V přístavu už na březence čekaly tři námořní lodě – *Atlantic*, *Pacific* a *Milos*, které finančník Storfer nedávno koupil od řeckého rejdaře Sokrata Avgerinose. Nejmenší *Milos* vzal na palubu 900 utečenců z lodi *Melk*, podobný *Pacific* přijal tisíc utečenců z lodi *Uranus*, a největší z nich, *Atlantis*, s více než dvojnásobným výtlakem, musel pojmout zbytek výpravy, tedy téměř 1700 pasažérů z lodí *Helios* a *Schönbrunn*.⁴⁴ Tak se na *Atlantic* dostala i československá skupina, jejíž osudy sledujeme, proto si plavby této lodi povšimneme blíže.

Nalodování začalo 14. září, ale lodě zvedly kotvy až za tři týdny, protože se objevily nečekané potíže. Britské úřady ve snaze zabránit nelegální imigraci vydaly varování, že lodě přistižené u pobřeží Palestiny budou zabaveny a jejich posádky až na osm let uvězněny. Pod nátlakem se ocitla i mužstva lodí chystajících se k odjezdu a mnozí z nich dohodnuté smlouvy odvolali. Nebylo snadné je nahradit, stejně jako nakoupit potřebné zásoby na cestu. Rada Storfer chtěl do konvoje zařadit čtvrtou loď, *Rositu*, jež měla převzít 500 osob z přeplněného *Atlanticu*, ale loďní Transportní výbor⁴⁵ to odmítl, stejně jako přemístění zavazadel ze všech tří lodí na *Rositu*. Ta ale přivezla námořníky, kteří byli za zvýšenou odměnu ochotni riskovat. Podle pamětníků už jejich vzhled „pirátů“ vzbuzoval pochyby o jejich schopnostech, ale konečně bylo možné vyplout. Zásoby na cestu se však doplnit nepodařilo, lodě měly jen polovinu potřebného uhlí, potraviny a pitná voda mohly vystačit jen na tři týdny. S pomocí tučného spropitného se podařilo přesvědčit přístavní úředníky, že i přetížený *Atlantic* je plavbychopný, a 7. října 1940 lodě vypluly na moře.⁴⁶

Loď *Atlantic* byla nejen největší, ale i nejstarší z oněch tří lodí, ve strojovně byl prý štítek s letopočtem 1870. Byla sice trochu přestavěna, ale s tak vysokým přeplněním kapacity cestujících loďní vybavení nepočítalo. Každé volné místo na podlaze sloužilo ke spánku, stejně jako dva velké bunkry v podpalubí, bez světla a čerstvého vzduchu. Pamětníci označovali situaci na lodi za „peklo“ mnohem horší, než bylo na dunajských lodích. Mladí lidé to snášeli vcelku snadno, ale mezi „pasažéry“ bylo asi 300 osob starších šedesáti let a 150 dětí. Proto už od chvíle nalodění musela pořádek na lodi udržovat

⁴⁴ FRIEDMANN, R. c. d., s. 65-66.

⁴⁵ Výbor byl složen po dvou zástupcích z gdaňského, vídeňského a pražského transportu, v čele stál osvědčený vedoucí transportu z lodi *Helios* Dr. Pavel Horetzky.

⁴⁶ PITOT, G. c. d., s. 52-56, 80.

svépomocná stráž, které říkali *Hagana*;⁴⁷ byla podřízena Transportnímu výboru a převažovali v ní disciplinovaní mládežníci z pražského transportu. K jídlu se podávala v poledne polévka, dvakrát denně čaj, a večer kousek sýra nebo zelenina a ovoce; denní porce chleba měla 150 gramů, v „lepších“ dnech až 250 gramů. Čechoslováci si mohli naštěstí přilepšovat ze zásob, které si vezli z Bratislavy. Nejhorší však byly hygienické podmínky. Na lodi bylo jen pět toalet, proto byly zřízeny nouzové záchody na zádi. Nedostávalo se vody ani na pití, takže k mytí a vaření se běžně užívala voda mořská. Mezi vystěhovalci sice byli četní lékaři, ale růstu chorob a infekcí nemohli zabránit. Jen na tyfovou epidemii zemřelo na *Atlanticu* 12 osob, mezi nimi i mladá Marietta Heinemann z pražského transportu (zemřela až po přistání v Haifě). Zárodky tyfu zřejmě přetrvaly i v následujících týdnech, a epidemie se tak s vystěhovalci přenesla až na Mauricius.⁴⁸

Lodě nepluly v konvoji, každá z nich se po moři pohybovala samostatně, i když rozdíl v trase a rychlosti plavby nebyly zprvu velké. *Atlantic* projel Bosporem a záhy zakotvil v Istanbulu, kde místní židovská obec dopravila na loď 1500 bochníků bílého chleba, ale v přístavu jim odmítli poskytnout dohodnuté uhlí. Loď pokračovala přes Dardanely kolem ostrovů v Egejském moři až na Krétu, kde jim židovská obec pomohla získat potraviny i tolik potřebné uhlí. Další plavbu však ohrozila nečekaná komplikace: vypukla válka mezi Itálií a Řeckem a posádka odmítla dál pokračovat v plavbě; pro jistotu spálila a zčásti naházela do moře i draze získané zásoby kvalitního uhlí a pokusila se dezertovat v záchranném člunu. Transportní výbor tedy převzal velení a vystěhovalci s technickým vzděláním, zvláště z řad příslušníků československé skupiny, převzali úlohu mužstva i kapitána, kterého nahradil důstojník československé armády, bývalý příslušník letectva Ervín Kováč. Ten nařídil topit pod kotly dřevem, které na lodi bylo v podobě stěžňů, desek, stolů, křesel a postelí, aby loď mohla doplout na nepříteli vzdálený Kypr. To se jí 12. listopadu 1940 podařilo. K nákupu potravin a uhlí se musela uskutečnit sbírka šperků, prstýnků a dalších cenností, protože peníze na hotovosti už vystěhovalci neměli. V doprovodu britského křižníku pak *Atlantic* vyplul z Limassolu a 24. listopadu 1940 zakotvil v zálivu přístavu v Haifě. Vystěhovalci s dojetím zpívali hatikvu, židovskou hymnu, a s úlevou se těšili na nový život. Nic podezřelého jim nenapadlo ani poté, co se od britské služby dověděli, že kvůli karanténě budou

---

⁴⁷ Hagana (hebrejsky „ochrana“), název ilegální židovské vojenské organizace, která měla v době britského mandátu na území Palestiny (1920–1948) ochraňovat židovské obyvatelstvo.

⁴⁸ FRIEDMANN, R. c. d., s. 66-67; PITOT, G. c. d., s. 50-52; ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 612; KORATI, A. c. d., s. 8.

neprodleně přemístěni na prostornou a moderní loď *Patria*⁴⁹ kotví nedaleko. Tam už byli umístěni pasažéři z lodí *Pacific* a *Milos*, které dopluly do Haify 1. a 3. listopadu 1940.⁵⁰

Vyhnání od bran ráje

O osudu oněch 3600 vystěhovalců bylo rozhodnuto krátce před jejich příjezdem do Haify. Vysoký komisař v Palestině varoval ministerstvo kolonií v Londýně hned v září 1940, když se potvrdilo, že lodě s utečenci vypluly od ústí Dunaje. Uváděl, že nekontrolovaný příliv utečenců zvýší nebezpečí „nepřátelských agentů“ a proto by se měl uprchlický transport co nejrychleji nasměrovat do Austrálie. Z Londýna 15. října 1940 odpověděli, že takový transport není proveditelný, ale že by se měly zkusit další možnosti internace ilegálních imigrantů třeba na Mauriciu nebo v jiné britské kolonii. V každém případě by se imigranti měli aspoň dočasně internovat ve speciálních táborech v Palestině nebo na palubě některé lodi. Úředníci se hned zeptali guvernéra ostrova Mauricius, zda by mohl „vytvořit podmínky pro ubytování většího počtu židů, kteří se hodlají ilegálně přistěhovat do Palestiny“. Guvernér odpověděl, že může přijmout ihned asi 1500 utečenců a dalších 2500 osob do půl roku, pokud k tomu dostane potřebné vybavení včetně personálu. Přemístění utečenců z příjíždějících lodí na loď *Patria* mohlo začít.⁵¹

Už v první polovině listopadu 1940 začaly na Mauriciu přípravy na příjem utečenců: muži z věznice Beau Bassin byli přemístěni do podobného zařízení v hlavním městě Port Louis a na nádvoří věznice se začal budovat „ženský tábor“.⁵² Stojí za zmínku, že do jednání úřadů tehdy vstoupil i premiér Churchill. I když si naléhavost deportace ilegálních imigrantů uvědomoval, zdůrazňoval, že zacházení s nimi na Mauriciu musí být ohleduplné a že by neměli být zavřeni až do konce války. Když se dověděl, že vystěhovalci mají být umístěni „v koncentračním táboře s ostnatým drátem a pod stráží“, chtěl vzít svůj souhlas s deportacemi zpátky, ale politická situace v Palestině to už nedovolila.⁵³

---

⁴⁹ *Patria* byla původně francouzskou osobní lodí, jejíž posádka po kapitulaci Francie požádala v Haifě o azyl a vstoupila do služeb British India Company. Na podzim roku 1940 přivezla do Haify vojsko z Austrálie, kam se měla zase vrátit.

⁵⁰ FRIEDMANN, R. c. d., s. 64-74; PITOT, G. c. d., s. 58-70; ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 612-614.

⁵¹ FRIEDMANN, R. c. d., s. 75-77.

⁵² PITOT, G. c. d., s. 93.

⁵³ FRIEDMANN, R. c. d., s. 78-80.

Hned druhý den po příjezdu *Atlantico* do Haify, 25. listopadu 1940, začaly úřady převážet pasažéry na palubu lodi *Patria*. V devět hodin ráno už bylo přemístěno prvních 134 osob, když se najednou ozval tlumený výbuch, obrovská loď *Patria* se převrhla na bok a během několika minut se potopila, jen její kýl vystupoval nad moře poseté troskami, na nichž se pokoušeli udržet ti, co spadli či skočili do vody. Počty obětí se nepodařilo přesně určit, podle odhadů přišlo o život nejméně 250 osob,⁵⁴ včetně několika desítek členů posádky a britských koloniálních policistů, příslušníků tzv. palestinské policie.⁵⁵ Bylo mezi nimi patrně několik desítek Čechoslováků: když si uvědomíme, že na *Patrii* už bylo přemístěno na 800 Čechoslováků z lodi *Milos*,⁵⁶ 67 Čechoslováků z lodi *Pacific*⁵⁷ a další nepochybně byli i mezi pasažéry, odvezenými na *Patrii* těsně před výbuchem z lodi *Atlantic*, může být takový odhad reálný.⁵⁸

Dochovala se řada svědectví o průběhu této tragické události,⁵⁹ např. o záchraně několika bývalých československých vojáků, kteří zůstali uvězněni v kajutách v podpalubí a celé hodiny klepali na lodní stěnu, než záchranáři propálili svařovacím aparátem pancéřový kryt lodního trupu.⁶⁰ Takové štěstí nemělo patnáct mladých mužů, kteří se o pár dnů dříve pokusili doplatat na břeh, aby se vyhnuli deportaci, byli britskou stráží chyceni a dopraveni na *Patrii*, kde byli uzamčeni hluboko v podpalubí a záchranáři se k nim nedostali.⁶¹ Franci Landsbergerová z Místku s přítelkyní Bertou Bondyovou z Brna zachránily z tonoucí lodi malé dítě.⁶² Z mnoha dalších dochovaných vzpomínek

---

⁵⁴ Počet obětí se uvádí v rozmezí od asi 220 do 290 osob, viz např. PATEK, Artur. *Žydzi w drodze do Palestyny 1934–1944. Szkice z dziejów aliji bet nielegalnej imigracji żydowskiej*. Kraków 2009, s. 199-200; FRIEDMANN, R. c. d., s. 80, uvádí 264 obětí; britská wikipedie uvádí 267 obětí (http://en.wikipedia.org/wiki/Aliyah_Bet?oldid=352131646, cit. 15. 3. 2015).

⁵⁵ Palestinské policejní síly (The Palestine Police Force), britská koloniální police zřízená na území mandátní Palestiny (1920–1948), viz http://en.wikipedia.org/wiki/Palestine_Police_Force, cit. 16. 3. 2015.

⁵⁶ Transporty z Prahy a Brna ze září 1940, které po Dunaji jely na lodi Melk. Viz PITOT, G. c. d., s. 40; ze šedesátičlenné skupiny zájemců o službu v čs. armádě, jež se ustavila na lodi Melk, vznikla na lodi Milos už stočlenná skupina, z níž 14 osob zahynulo na *Patrii*. Po propuštění z tábora Atlit se k odvodu dostavilo 85 uchazečů, 76 z nich bylo do čs. jednotky přijato. Viz MARŠÁLEK, Zdenko. „Česká“, nebo „československá“ armáda? *Národnostní složení československých jednotek v zahraničí v letech 1939–1945*. Disertační práce. Praha, Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 2013, s. 407-408.

⁵⁷ FRIEDMANN, R. c. d., s. 70.

⁵⁸ Pomník obětem katastrofy na Novém židovském hřbitově v Praze-Vinohradech uvádí jen 13 jmen obětí; každoročně o výročí tragédie se zde koná pietní vzpomínka. Viz Spolek pro vojenská pietní místa, <http://www.vets.cz/vpm/mista/obec/323-praha-3/Izraelsk%C3%A1/>, cit. 15. 3. 2015.

⁵⁹ K nejlepším patří STEINER, Erich Gershon. *The Story of the Patria*. New York 1982.

⁶⁰ FRIEDMANN, R. c. d., s. 86-87;

⁶¹ PITOT, G. c. d., s. 99, 101.

⁶² *Židovské příběhy...*, c. d.

Čechoslováků, kteří katastrofu *Patrie* přežili,⁶³ připomeneme alespoň příběh ostravského rodáka Ericha Brodavky: „*To bylo strašné. Podařilo se mi utéct z lodi, a pak jsem se vrátil. Byl jsem jen zraněn na prstech, jak jsem se škrábal z lodi. V okamžiku výbuchu jsem byl v podpalubí, ale vyškrábal jsem se nahoru. S mámou to bylo horší, ta nebyla se mnou, zůstala zavřená někde v kabině. Máma byla štíhlá, tak vlezla do kulatého okna, aby se dostala ven. Angličané nepomohli, nesundali jediný záchranný člun, taky jich tam hodně zahynulo. Jen Australané připluli na člunech. Mámu jsem našel až večer. Ležela v přístavu ve skladě, kde ošetřoval Červený kříž. Ležela tam úplně nahá, v pase sedřená z kůže, jak ji tahali ven. Jeden Australan sundal svetr, oni měli krásné zelené vlněné svetry, a dal jí ho. Maminka s tím deset měsíců v Atlitu chodila. To byly totiž její jediné šaty.*“⁶⁴

Teprve po válce se s jistotou potvrdilo, že výbuch na *Patrii* způsobila nálož, kterou na loď umístili příslušníci organizace *Hagana* z Haify. Jejich cílem nebylo loď potopit, nýbrž jen lehce poškodit, aby nutné opravy zabránily deportaci ilegálních imigrantů nebo ji aspoň pozdržely. Měl se tak získat čas pro další politická jednání. Nálož však byla příliš silná a většina pasažérů se o chystané akci včas nedověděla, což přispělo k vysokému počtu obětí. Zřejmě až dodatečně byl strůjcem útoku připisován úmysl způsobit ztroskotání lodi, aby záchránění pasažéři mohli využít námořního práva a jako ztroskotanci byli na pevnině přijati mezi legální přistěhovalce. Britská vláda pod silným tlakem veřejného mínění všem zachráněným z *Patrie* vstup do Palestiny jako „akt milosrdenství“ nakonec povolila, na rozdíl od pasažérů z *Atlantiku*.⁶⁵

Příštího dne po tragédii *Patrie* byl *Atlantic* odtažen na přístavní rejdu a záhy začalo vyloďování, jež trvalo až do 5. prosince 1940. Běženci museli pod dohledem policie nastoupit do autobusů, které je dovezly k desinfekci, po níž ze skupiny vyčlenili asi 500 mladých svobodných mužů, které odvezli do vězení v městě Akko. Po několika dnech se i oni připojili k ostatním, které autobusy dopravily do internačního tábora Atlit, vzdáleného asi 25 km na jih od Haify. Tábor tvořilo asi sto baráků a stanů, symetricky seřazených na území ohrazeném ostnatým drátem; další dráty pak členily vnitřní prostor na různé sektory. Tak byli striktně odděleni utečenci z *Atlantiku* od přeživších z *Patrie*,

⁶³ Např. JUDr. Bedřich Bass z Brna, Anton Langer z Loštic, Petr Mayer z Olomouce, Otakar (Otto) Braun z Napajedel, Bernard Langer z Boskovic, Jiří Poláček a Bedřich Popper z Prahy, Bernard Lebovič z Lipče u Chustu a další pamětníci, jejichž vzpomínky jsou zmíněny na různých webových stránkách. Další svědectví uvedl např. dokumentární film *Příběh trosečníků Patrie* (rež. Pavel Štingl, 1997).

⁶⁴ Záznam vzpomínky viz <http://www.pametnaroda.cz/story/brodavka-erich-eliahu-1925-237>, cit 16. 3. 2015.

⁶⁵ Stalo se tak na základě rozhodnutí vládního kabinetu ze 27. 11. 1940. PITOT, G. c. d., s. 108; FRIEDMANN, R. c. d., s. 82, 84.

stejně jako muži od žen a dětí; rodiny se však mohly přes den vzájemně navštěvovat. Tábor nehlídali jen britští koloniální policisté, ale též tzv. *gaffirim*, příslušníci Židovské pomocné policie, s nimiž si běženci lépe rozuměli.⁶⁶

Zatímco běženci z *Patrie* byli postupně propouštěni na svobodu a do půl roku v táboře žádný nezůstal, běženci z *Atlantico* už tušili, že na ně se vládní milost nevztahuje a že vláda provede deportace za každou cenu. Rozumné argumenty, že stovky mladých a profesně dobře připravených lidí, jací byli třeba v československé skupině, budou pro anglickou vládu i pro Palestinu mnohem větším přínosem, než jejich transport a vazba na neurčitou dobu ve vzdálené kolonii, bohužel překryly obavy z nebezpečného odporu Arabů a z možné infiltrace nacistických agentů mezi utečenci. Jasně to vyjádřil 2. prosince 1940 i britský premiér Winston Churchill: „*Já osobně bych se zdržel toho aktu nelidskosti, který britskému národu nebude ke cti, kdy se budou tito utečenci znovu nutit na palubu lodi. Na druhé straně kabinet souhlasil s tím, že budoucí ilegální přistěhovalci mají být dopraveni na Mauricius za předpokladu, že tam pro ně budou vytvořeny přijatelné podmínky.*“⁶⁷

Churchill se nemýlil, deportace byla nejen nucená, ale i násilná, a Britům ke cti rozhodně neposloužila. Během 8. prosince 1940 se v táboře začalo proslýchat, že deportace začne už příštího dne. Vedení transportu, jež ani v táboře nepřestalo fungovat, vyhlásilo jako výraz nesouhlasu a protestu pasivní odpor: nevstávat ráno z postele, neoblékat se, hýbat se jen při použití násilných prostředků, o nichž se ale všeobecně věřilo, že jimi budou Britové jen strašit. V tom se však vedení přepočítalo. Už večer obklíčily internační tábor Atlit silné jednotky britského vojska (námořnictva a pozemních sil) a palestinské policie. Židovští policisté byli zajištěni ve strážní budově, baráky s utečenci byly uzamčeny. V rozích tábora byly postaveny kulomety. Celou noc do tábora najížděly autobusy a nákladní vozy a tábor obsadili muži v ocelových helmách s obušky v rukou. Asi v pět hodin ráno 9. prosince byli utečenci z *Atlantico* vyzváni, aby si vzali svá zavazadla a nastoupili k odchodu. Nikdo se však ani nehnul, muži i ženy zůstali ležet v postelích, mnozí zcela nazí. Po chvíli nerozhodnosti vtrhli policisté s hlasitým řevem do baráků a bili obušky do krve všechny muže, nahé je vyvlekli ven a nacpali do přistavených nákladních aut. Podle svědectví pamětníků zacházeli podobně i s ženami. Baráky s utečenci z *Patrie* musely během akce zůstat zavřené, zakryty byly i okenice. Adolf Feldmann, který shodou okolností v táboře hlídal stan s věcmi z *Patrie*, se mohl

⁶⁶ PITOT, G. c. d., s. 101-103; FRIEDMANN, R. c. d., s. 90.

⁶⁷ PITOT, G. c. d., s. 104,

volně pohybovat a stál u plotu, kolem kterého vedli jeho přátele. Slyšel, jak na něj Beda Mayer z Hodonína zavolal česky, aby mu strážce nerozuměly: „*Bili nás jako psy,*“ což bylo vidět i na zcela zakrváceném Ferdinandu Birnsteinovi z Místku, který od stráží prý dostal „bastonádu“. Bezohlednost a brutalita nakonec zlomily vůli k odporu. V přístavu byla před naloděním provedena „celní“ kontrola zavazadel, přičemž byly utečencům zabaveny bez patřičné stvrzenky osobní věci a cennosti (hodinky, brýle, prstýnky, nože, lžíce, holicí strojky, hrací karty, dýmky, harmoniky, šicí potřeby, plnicí pera, šátky, boty, šaty, cigarety aj.). Pozdě odpoledne bylo 1581 utečenců z *Atlantiku* (včetně 635 žen a 96 dětí)⁶⁸ naloženo na palubu dvou původně nizozemských lodí „Johan de Witt“ a „Nieuw Zeeland“ a plavba na Mauricius mohla začít.⁶⁹

Ještě téhož večera lodě vypluly s velkým konvojem v doprovodu britských válečných lodí. Nebylo dovoleno vycházet na palubu, o cíli cesty se nesmělo hovořit. Místa na spaní se nacházela v nákladním prostoru, muži na jedné, ženy s dětmi na druhé straně lodi. Nejlepší kajuty obsadili důstojníci palestinské policie, kteří se někdy chovali arogantně a násilnicky. Na lodi *Nieuw Zeeland*, na níž se plavila většina československé skupiny, došlo i k několika střetům. Stříhali tam např. pasažérům vlasy nakrátko jako zločincům, a to nikoliv z důvodů hygienických, nýbrž aby deportované ponížili. Otevřené latríny byly společné pro muže i pro ženy a teprve na konci plavby se podařilo zřídit záclonu. Sanitární zařízení byla opět nevyhovující, sprchy fungovaly jen občas, ale jídlo i celkové podmínky pobytu byly podle pamětníků mnohem lepší, než při plavbě na *Atlantiku*. V Port Saidu byl vysazen jeden mladý Čech kvůli horečkám a podezření z infekce. Lodě propluly Suezským průplavem a bylo povoleno pobývat hodinu denně na palubě. V Rudém moři se stále oteplovalo, což spoře oděným pasažérům, zabaleným často jen do dek, vyhovovalo. Mnohým se povedlo koupit šaty od holandské a kreolské posádky. Objevily se nové případy onemocnění tyfem a loď musela být pečlivě desinfikována, přesto došlo ke dvěma úmrtím. V Indickém oceánu už se přestalo utajovat, že cílem cesty má být Mauricius. Konečně se 26. prosince 1940 objevil na obzoru přístav Port Louis, hlavní město ostrova. Malé čluny přepravily utečence na pobřeží a sedm autobusů je začalo vozit do asi 10 km vzdáleného městečka Beau Bassin, kde je čekalo překvapení – budovy obklopené vysokými zdmi s ostnatým drátem a

---

⁶⁸ Kromě oněch 134 osob převezených již na Patrii, 12 osob uznaných lékaři za neschopné plavby pro nemoc, těhotné ženy s manželem a čtyřletého sirotka. PITOT, G. c., d., s. 113.

⁶⁹ FRIEDMANN, R. c. d., s. 92-94; PITOT, G. c. d., s. 112-114; YVA, group 03, fn. 2871. Vzpomínka A. Feldmanna.

s nápisem na vstupní bráně: Ústřední věznice Jeho Veličenstva.⁷⁰ Netušili, že uplyne téměř pět let, než budou moci z těchto míst svobodně odejít.

Vězni nebo uprchlíci?

Ostrov Mauricius leží v Indickém oceánu asi 900 km východně od Madagaskaru, na který ironickou shodou okolností plánovali ve stejném roce 1940 němečtí nacisté odvoz několika milionů židů, ale vývoj války jim v tom zabránil.⁷¹ Na ostrově, pojmenovaném po oranžském princovi Mořici Nassavském, místodržícím Spojených provincií nizozemských, vládli v posledních staletích Francouzi a Britové, což je dodnes vidět na jeho podobě i řeči místních obyvatel. Většinu z nich tvoří kreolové a Indové, Evropanů je jen několik procent a bylo tomu tak i za války, pouze počet obyvatel se od té doby zdvojnásobil na více než milion lidí.⁷² Mauricius je sopečného původu, díky své poloze nízko pod rovníkem má vlhké tropické klima a bujnou vegetaci. Dnešní turisty, kteří sem z celého světa přilétají kvůli pobřežním plážím, přírodním krásám vnitrozemí či nejznámější poštovní známce světa by asi překvapilo zjištění, že pro židovské vyhnance z Evropy před 75 lety byl ostrov místem nepříliš vhodným k životu. Naříkali si na deště i přílišné vedro, trápili je moskyti a malárie, trpěli infekcemi a zhoršením chronických nemocí, zvláště srdečních a cévních, umírali na tyfus. A to zatím nezažili ničivý cyklon, který ostrov čas od času zasáhne. Už po několika týdnech svého pobytu na Mauriciu, koncem ledna 1941, podali prostřednictvím guvernéra Koloniálního úřadu první petici, v níž žádali, aby byli přeloženi do jiné země „s mírným podnebím“, nebo aspoň do zdravější oblasti ostrova, což bylo sotva splnitelné.⁷³ Ani po pěti letech svůj názor v podstatě nezměnili: když měli po válce možnost z ostrova konečně odejít, nezůstal tam dobrovolně ani jediný.

Ještě více než klimatické podmínky však uprchlíkům vadilo ponižující vědomí nesvobody, jak to vyjádřil třeba A. Zwergbaum: „*Jako věznice byl celý komplex velmi*

⁷⁰ PITOT, G. c. d., s.; FRIEDMANN, R. c. d., s. 94-95; britským králem byl v letech 1936–1952 Jiří VI.

⁷¹ HILBERG, Raul. *Die Vernichtung der europäischen Juden*. 2. vyd. Berlin 1999, s. 416-417. Himmlerův plán schválený Hitlerem předpokládal, že poražená Francie předá Německu ostrov Madagaskar, kam budou deportováni židé z Říše, protektorátu a okupovaného Polska, pro něž tam bude zřízena „židovská rezervace“ spravovaná policejním guvernérem. Neúspěch ofenzívy nacistů proti Velké Británii, která námořní cesty na Madagaskar kontrolovala, realizaci plánu zabránil.

⁷² Ostrov znali už v 10. století Arabové, pro Evropu ho objevili začátkem 16. století Portugalci, ale jako první se zde v 17. století usadili Nizozemci. V 18. století tu pobývali Francouzi, za napoleonských válek byl v roce 1810 dobyt Brity a až v roce 1968 získal nezávislost. V roce 1992 se stal Mauricijskou republikou, je členem britského Společenství národů. Viz <http://en.wikipedia.org/wiki/Mauritius>, cit. 16. 3. 2015; ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 616-618.

⁷³ PITOT, G. c. d., s. 136-137.

pěkný, ale byli jsme deprimováni z toho, že nás do vězení vůbec zavřeli, a když se za námi poprvé uzamkly těžké zamřížované brány, neměli jsme příjemný pocit.“⁷⁴ Téměř pět metrů vysoké kamenné zdi obepínaly asi pětihektarový areál věznice a připomínaly, že jeho historie sahá až do napoleonských dob. Centrem areálu byly dvě masivní, dvoupatrové a asi sto metrů dlouhé budovy vězeňských bloků, jež se podle Gideona Arada z československé skupiny velmi podobaly těm v pověstné americké věznici Sing Sing. Popsal i nekonečné řady asi 350 malých jednolůžkových cel na galeriích každého bloku, s těžkými dveřmi, jež ale musely být stále otevřeny (což uprchlíci pokládali za úmyslnou potupu), s holými zdmi, závěsným lůžkem a zamřížovaným oknem bez skla a bez výhledu ven. A s ozbrojenými indickými strážemi v tropických helmách, které dovolovaly pohyb jen ve vymezeném prostoru kolem bloků.⁷⁵

Podle úřední zprávy připululo na Mauricius celkem 1580 deportovaných židů (849 mužů, 635 žen a 96 dětí).⁷⁶ Podle národnosti či země původu bylo mezi nimi nejvíce Rakušanů (640 osob), ale druhou nejpočetnější skupinu tvořili Češi (294 osoby), k nimž by šlo připočítat ještě 21 osob hlásících se jako občané ČSR (v některých statistikách jsou uváděni jako Rusíni⁷⁷), tedy celkem 315 Čechoslováků (bylo mezi nimi 220 mužů, 90 žen a 5 dětí). Další početné skupiny tvořili židé bez státní příslušnosti (192 osoby), Poláci (172 osoby), židé z Gdaňska (151 osob) a Němci (84 osoby), ostatní národnosti už byly vcelku nepatrné.⁷⁸

Téměř všichni muži z pražského a gdaňského transportu byli umístěni na blok A, vídeňský transport byl na bloku B. Jedině lékaři mohli bydlet v chatách v ženské sekci věznice, oddělené betonovou zdí od mužských bloků, v níž bylo narychlo postaveno asi třicet chýší z pocínovaného vlnitého plechu, každá pro asi 25 žen, které bydlely zhruba po pěti ve společném prostoru odděleném přepážkou. Se ženami bydlely i děti do věku 13 let. Mužské cely sice vcelku důvodně připomínaly kriminál, ale poskytovaly svým nocležníkům dlouho postrádaný pocit soukromí a chránily je před horkem, zatímco plechové chaty žen se na slunci hned rozpálily a za dlouhých dešťů obtěžovaly své

---

⁷⁴ ZWERGBAUM, A. *Die Alijah...*, c. d., s. 17.

⁷⁵ PITOT, G. c. d., s. 133.

⁷⁶ YVA, sign. 66-0955F. Zpráva velitele tábora ARMITAGE, H. J. *Colony of Mauritius. Interim report of the Detainment Camp for the period 26th December, 1940, to 30th September, 1941*, s. 9; někdy se uvádí počet o jednu osobu vyšší, 1581 deportovaných, což patrně souvisí s případem Michaela Bialoglowského, který přežil ztroskotání lodi Patria a byl deportován omylem. Návratu do Palestiny se však dočkal až po více než dvou letech internace. Viz FRIEDMANN, R. c. d., s. 101, 184; PITOT, G. c. d., s. 167, 218.

⁷⁷ PITOT, G. c. d., s. 243.

⁷⁸ Patřilo k nim 15 Rumunů, 6 Maďarů, 3 Turci a 2 Litevci. Viz ARMITAGE, H. J. c. d., s. 9.

obyvatelky nesnesitelným hlukem. Na mužských celách nebylo elektrické osvětlení, užívaly se svíčky a olejové lampy; ženy si zase stěžovaly na nízký počet sprch a záchodů, často nefunkčních. V areálu věznice byl i menší trestní blok C pro osoby, které porušily vězeňský řád, dále budovy velitelství, dílny a kantýna, za zdmi věznice byly pozemky na pěstování ovoce a zeleniny a budova nemocnice.⁷⁹

Během internace uprchlíků v Beau Bassin se ve věznici vystřídali tři velitelé, ale nejvíce všem utkvěl v paměti kapitán H. J. Armitage, jemuž říkali „pán vězeňských osudů“. Byl ve funkci téměř čtyři roky a pokládali ho za rozporuplnou postavu. Navenek byl diplomaticky zdvořilý a společenský, ale zároveň služebně horlivý a podezřívavý, bezvýhradně prosazoval své postoje a přísně trestal (např. vícedenní samovazbou) i drobné disciplinární prohřešky. Na konci služebního období jej většina internovaných nenáviděla, což zvláště platilo o československé skupině, s níž měl vážné konflikty. O nich však v jeho výročních zprávách není ani zmínka. Zpočátku mu bylo podřízeno 106 administrativních pracovníků a příslušníků ostraha, včetně 13 dozorců (z toho 9 žen), 69 speciálních strážníků a 4 příslušníků palestinské policie, kteří připulili s deportovanými z Haify.⁸⁰

Život ve věznici byl omezován přísnými bezpečnostními opatřeními, jež platila většinou až do posledních dnů pobytu. Podle pokynů z Londýna však nemělo být omezení deportovaných osob nijak výrazné. Např. 27. listopadu 1940 zaslal státní tajemník na Mauricius sdělení, že na deportované „*se musí pohlížet jako na utečence před nacistickým útiskem, což vyžaduje mnoho pochopení*“ a velkorysosti. Doporučovalo se, aby internovaným rodinám bylo dovoleno bydlet společně, aby se pro ně zajistila možnost výkonu povolání a různých prací, aby ti, co jsou mimo podezření z nepřátelské činnosti, mohli dočasně opustit tábor, a aby ostraha tábora byla tak diskrétní, jak jen to bude možné. Guvernér Bede Clifford v odpovědi vychválil věznici v Beau Bassin jako moderní „modelové zařízení“ svého druhu a potvrdil ochotu ke vstřícnému postoji vůči internovaným, nicméně např. otázku společného ubytování rodin přešel mlčením.⁸¹

Ve skutečnosti byly hned po příchodu do věznice striktně odděleny i manželské páry a rodiny, ke vstupu do jiné části věznice se muselo žádat o povolení a odehrával se v doprovodu stráže. O všech i drobných problémech rozhodoval velitel, schvaloval např. i

---

⁷⁹ FRIEDMANN, R. c. d., s. 99-101; ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 619-620.

⁸⁰ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 621-622; FRIEDMANN, R., c. d., s. 104-106; ARMITAGE, H. J. c. d., s. 1.

⁸¹ PITOT, G. c. d., s. 95-96; FRIEDMANN, R. c. d., s. 92.

počty účastníků rodinných slavností. Návštěvy zvenčí se povolovaly jen výjimečně, konaly se pod dohledem stráží a muselo se při nich mluvit jen anglicky či francouzsky.⁸² Deportovaní mohli dostat povolení na vycházku mimo věznici jen jednou za dva či tři měsíce na čtyři až pět hodin, organizované návštěvy kina v městečku Beau Bassin či výlety na pobřeží doprovázela policejní eskorta. Fungovala přísná cenzura soukromé korespondence. Zpočátku bylo zakázáno čtení místního tisku, a koncem roku 1943 i poslech rozhlasu BBC z Londýna v češtině a polštině. Byl zakázán styk s místním obyvatelstvem, které se k deportovaným stejně stavělo přinejmenším skepticky, protože je zčásti pokládalo za skutečné trestance. To možná vysvětluje, proč nebyl zaznamenán jediný pokus o útěk z věznice. Další omezení přišla v létě 1943, kdy se hovořilo o nebezpečí japonské invaze na ostrov a hledali se potenciální špioni.⁸³

A. Zwergbaum trefně charakterizoval přístup úřadů k deportovaným takto: „*Táborový režim nebyl záměrně brutální či šikanující, ale některé jeho aspekty směřovaly k tomu, aby vězně rozhořčily a zcela nepotřebně učinily jejich životy ještě ubožejšími, než k tomu okolnosti opravňovaly.*“⁸⁴ Sami deportovaní se obvykle shodli na tom, že jejich poměry nelze vůbec srovnávat se situací židů v německých koncentračních táborech. Za podstatný pokládali fakt, že i když si nemohou nárokovat stejná práva jako ostatní, mohou být spokojeni už s tím, že nejsou vystaveni otevřenému pronásledování.⁸⁵

Hodně úsilí věnovali deportovaní tomu, aby je úřady nepokládaly za vězně. Z názvu jejich vězeňského zařízení sice slovo vězení (*prison*) zmizelo a nahradil je oficiální termín internační tábor (*detainment camp*), takže deportované osoby se označovaly jako zadržené, internované (*detainees*). Práce o deportovaných vydané v němčině pro ně užívají většinou termín vězni, *Häftlinge*. Angličtina však dává velkou volnost výkladu pojmu *detention* – může to být zadržení, ale i věznění nebo jakýkoliv druh vazby, soudní i vyšetřovací.⁸⁶ Svůj názor na postavení zadržovaných židů jasně vyjádřil Koloniální úřad v lednu 1941: „*Tito židé jsou především vězni kvůli přestupku, jehož se dopustili vůči zákonům Palestiny,*⁸⁷ *a podmínky jejich internace musí naplňovat*

---

⁸² Své přátele, s nimiž studoval v Brně, navštívil např. Kurt Neumann, který sloužil v britském námořnictvu.

⁸³ FRIEDMANN, R. c. d., s. 106-110.

⁸⁴ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 620.

⁸⁵ FRIEDMANN, R. c. d., s. 104.

⁸⁶ HAIŠ, Karel, HODEK, Břetislav. *Velký anglicko-český slovník*. I. díl. Praha 1991, s. 555.

⁸⁷ Jednalo se o Obranná nařízení (Zákaz vstupu, Imigrace) z roku 1940, podle nichž ilegální imigrant nese trestní odpovědnost, pokud je nalezen na lodi v teritoriálních vodách Palestiny, a za úředně nepovolený vstup či pokus vstupu na území Palestiny bude deportován do britské državy. Viz ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 632.

dostatečný trest, aby se jiní evropští židé zdrželi následování jejich příkladu."⁸⁸ Praxe se tedy značně lišila od představ premiéra Churchilla. Úřady rovněž odmítaly deportované označovat za uprchlíky nebo běžence, i když byli k útěku z domova donuceni nacistickou perzekucí, a označovaly je za ilegální židovské přistěhovalce, čímž naznačovaly, že ono porušení zákona opravňuje přísnější zacházení.

Někteří z utečenců navíc přišli z Německa a Rakouska, tedy z nepřátelských zemí, k nimž šlo snadno přiřadit i Německem okupované Československo. Mauricius spadal do působnosti československého generálního konzula v Kapském Městě a dochovaná korespondence dokládá jeho nestálé úsilí o to, aby „*příslušníci bývalého Československa byli vyjmuti z definice nepřátelských cizinců*“. Po uznání exilové vlády Velkou Británií už to vypadalo, že by se Čechoslovákům onen status mohl změnit, ale v lednu 1944 zpráva konzula znovu uváděla: „*Vláda Jihoafrické unie setrvává na svém stanovisku neuznati ČSR jako stát, uznává jenom čs. provisorní vládu a považuje čs. příslušníky za nepřátelské cizince*.“ A stejný stav konzul zaznamenal i v lednu 1945. Je zajímavé, že při náboru vojáků do československé armády onen status nepřátelského cizince jihoafrickým úřadům nevadil. A právě přes Jižní Afriku rukovali do armády i českoslovenští dobrovolníci z Mauricia.⁸⁹

Vojáci a dezertéři

Jen několik týdnů po příchodu na Mauricius začali příslušníci československé skupiny zjišťovat možnosti vstupu do Československé armády. Vedla je k tomu nejen snaha dostat se pryč z tábora, ale i vědomí povinnosti všech židů bojovat proti Hitlerovi a mnohé i loajalita vůči své původní vlasti. Předběžný nábor československých dobrovolníků do armády vyhlásil generální konzul v Jeruzalémě už na začátku války v září 1939,⁹⁰ a 4. dubna 1940 vyhlásil pro československé občany mobilizaci.⁹¹ Podobně tomu bylo i v jiných britských državách. Internovaní z Mauricia se měli hlásit na generálním konzulátu v Kapském Městě, kam psali své žádosti, podávané

⁸⁸ PITOT, G. c. d., s. 130-131; ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 633-634.

⁸⁹ AMZV, Londýnský archiv, k. 132, ZÚ Kapské Město. Zpráva Jaroslava Andrlíka z roku 1941, zprávy konzula Antonína Blahovského ze 3. 4. 1941, 4. 6. 1942, 27. 10. 1942, 5. 1. 1944 a 8. 1. 1945; ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 633-634.

⁹⁰ KULKA, Erich. Jews in the Czechoslovak Armed Forces abroad during World War II. In *The Jews of Czechoslovakia*, vol. 3, Philadelphia – New York 1984, s. 346.

⁹¹ DAGAN, Avigdor. Československá vláda v exilu a židé. In *Osud židů v protektorátu 1939–1945*. Praha 1991, s. 140. Židovští přistěhovalci mohli o palestinské občanství žádat až dva roky po legálním vstupu do země; také ilegální imigranti internovaní v táboře Atlit aj. viděli ve vstupu do armády řešení své situace, viz KULKA, E. *Židé...*, c. d., s. 43.

prostřednictvím tehdejšího velitele tábora plukovníka Dickense. Ten ale záhy odcházel z funkce a vyšlo pak najevo, že dopisy vůbec nepředal. Nový velitel kapitán Armitage převzal od Ervína Enocha, který spolu s inženýrem Ervínem Kováčem⁹² vytvářel skupinu dobrovolníků, listinu s asi devadesáti jmény už přihlášených mužů. V červnu 1940 požadoval seznam dobrovolníků i zmocněnec československé exilové vlády a později do Londýna putoval další seznam. Také Kováč poslal do Londýna petice s žádostmi o zařazení dobrovolníků, ale měsíce ubíhaly a jasná odpověď nepřicházela. Ani jednání s velitelem tábora a s guvernérem ostrova o ulehčení táborového režimu pro dobrovolníky, kteří se přihlásili do spojenecké armády, nepřinášela žádné výsledky. Teprve v březnu 1942 vyslovil Londýn svůj souhlas. Dobrovolníci, kteří úspěšně prošli lékařskou prohlídkou, pak ještě několik měsíců čekali na lodní transport.⁹³

První skupina dobrovolníků odjela 16. dubna 1942 do Durbanu v Jižní Africe, kde mužstvo čekalo na tranzit do výcvikového střediska na Středním východě a několik důstojníků odjelo přes Kapské Město k samostatné prezentaci do Británie. Podle A. Zwergbauma skupinu tvořilo 86 mužů, včetně čtyř důstojníků v záloze;⁹⁴ novější výzkumy vycházející z vojenské evidence uvádějí, že do armády bylo přijato 83 mužů, z toho pět důstojníků v záloze.⁹⁵ Už během čekání v Jižní Africe si dobrovolníci z Mauricia veřejně postěžovali, že až do okamžiku svého odjezdu neměli žádná práva a privilegia spojeneckých vojáků, např. i rozloučení s rodinami se muselo odehrát na veřejnosti. Kritizovali táborový režim a žádali o pomoc židovské organizace, což vzbudilo značnou nelibost úřadů na Mauriciu i v Londýně. Přidali se k nim i tři důstojníci, kteří poslali svědectví už z Londýna. Stížnostmi se začala zabývat Rada pro usídlování uprchlíků v Johannesburgu, jejíž mauricijský podvýbor jednal s místními úřady.⁹⁶

Již tento incident předznamenával mnohem rušnější události, k nimž vzápětí došlo. Koncem roku 1942 se objevila šokující zpráva, že asi třicet procent mauricijských dobrovolníků v Palestině dezertovalo a rozhodlo se tam usídlit. Uvádí se obvykle 19

---

⁹² KULKA, E. *Židé...*, c. d., s. 85, uvádí jméno Kováče jako Alexandr. Na seznamu dobrovolníků je uveden Ervín.

⁹³ KULKA, E. *Jews in Czechoslovak...*, c. d., s. 361-362; ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 635; PITOT, G. c. d., s. 151-152; KULKA, E. *Židé...*, c. d., s. 85.

⁹⁴ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 635; shodně FRIEDMANN, R. c. d., s. 138; Fotografie seznamu členů I. skupiny dobrovolníků zveřejnila MAKAROVA, E., c. d., s. 62. Strojopisný seznam údajně pochází z dubna 1942, je na něm 86 jmen a některá byla později přeškrtnuta.

⁹⁵ MARŠÁLEK, Z. c. d., s. 411.

⁹⁶ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 635-636; PITOT, G. c. d., s. 166, 168-169. Svědectví poskytli E. Enoch, E. Kováč a R. Hirsch.

dezertérů,⁹⁷ ale pátrání ve vojenské evidenci zjistilo 28 případů, přičemž není vyloučeno, že jich mohlo být ještě více, protože k dezercím docházelo i později, zvláště před odplutím jednotky do Velké Británie v roce 1943.⁹⁸ Co bylo motivem tak nezvyklého chování? Podle A. Zwergbauma byly motivy dezertérů tři: nejprve to byl strach, že zůstanou vypovězeni z Palestiny, jak jim to úřady potvrzovaly. Dezerce se tak jevila jako jediná šance, jak by mohli dokončit svou *Aliji*. Odrazoval je poměrně silný antisemitismus, který v československých jednotkách na Západě tehdy existoval. A lákala je účast na budování izraelského státu, včetně boje za jeho nezávislost, jak mnozí z dezertérů záhy prokázali vstupem do palestinských jednotek Britské armády.⁹⁹ Nebyl to tedy strach před frontou, jak se jim zablýskalo. Svou roli jistě sehrál vliv sionistických představitelů v Palestině, kteří vedli kampaň proti vstupu do československé armády a tvrdili, že by do ní měli jít jen ti, co nechtějí zůstat po válce v Palestině. Sionisté zároveň jednali s britskou vládou o vytvoření vlastních jednotek a vojáky potřebovali, takže ministr obrany generál Sergěj Ingr musel při své návštěvě Středního východu v červnu 1942 zástupce Židovské agentury ujistit, že nebude činit na židy nátlak ke vstupu do československé armády. A další možnou příčinu nízké loajality oněch 28 dezertérů vůči československému státu naznačil rozbor jejich struktury – celkem 15 osob pocházelo z Podkarpatské Rusi a pět ze Slovenska, jen tři z nich byli české národnosti.¹⁰⁰

V táboře na Mauriciu většina internovaných dezerci svých přátel odsoudila a přihlásila se k boji proti Hitlerovi jako prvořadému úkolu. Mnozí tak učinili i v oprávněných obavách, že případ dezerce by mohl být zneužit proti internovaným a československé skupině zvláště, což se do značné míry i dělo. I oprávněné požadavky internovaných mohly být nyní odmítnuty jako očerňování dobrého jména úřadů.¹⁰¹ Odrazilo se to i ve váhání Londýna, zda vůbec má další československé dobrovolníky z Mauricia přijmout. Dlouhé měsíce opět čekali na rozhodnutí, až konečně měli odjet 6. prosince 1942 společně se skupinou Poláků. Na rozdíl od nich se však museli z přístavu vrátit, protože souhlas k odjezdu jim byl na poslední chvíli odmítnut.¹⁰² Uplynul celý rok a ještě půl dalšího, než se druhá skupina Čechoslováků vydala 18. července 1944 na

⁹⁷ Např. KULKA, E., *Židé...*, c. d., s. 92. Údaj o dezertérech vychází ze zpravodajských hlášení za listopad a prosinec 1942; PITOT, G. c. d., s. 191. Autorka uvádí 24 dezertérů.

⁹⁸ MARŠÁLEK, Z. c. d., s. 412.

⁹⁹ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 636.

¹⁰⁰ DAGAN, A. c. d., s. 141-144; MARŠÁLEK, Z. c. d., s. 412.

¹⁰¹ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 636.

¹⁰² FRIEDMANN, R. c. d., s. 138.

cestu k československé armádě do Británie, kde byla začleněna do Československé obrněné brigády. Bylo v ní jen 25 mužů z původních 39 uchazečů, ostatní neprošli novými přísnějšími prohlídkami. Skupina odjela společně se 25 Rakušany, kteří šli sloužit do Pomocných sborů ženistů britské armády.¹⁰³

V čele skupiny stáli Dr. Pavel Horetzky a Ota Panzer, a známe i její kompletní složení. Připomeneme alespoň dobrovolníky, kteří pocházeli z Ostravska. Erich Beldengrün se narodil ve Fulneku, byl obchodníkem, a než získal adresu společnou všem internovaným – „Mauritius P.O.B 1000“ – bydlel v Praze. Adolf Ferdinand Birnstein se narodil v Místku a živil se jako automechanik v Brně; o svých zážitcích na útěku z vlasti i na Mauriciu napsal podrobné vzpomínky. Vítězslav Kürschner pocházel z Bílska, ale jeho domovskou obcí byl Třinec a pracoval v Moravské Ostravě jako aranžér. Vilém Schlesinger se narodil v Moravské Ostravě, kde také na Zborovské ulici bydlel a pracoval jako zubní technik. Ludvík Schmerler se narodil v Praze, ale jeho domovskou obcí byla Moravská Ostrava, kde pracoval jako advokátní koncipient a bydlel na Gymnasijní ulici. Erich Tramer se narodil ve Vídni, ale i jemu byla domovskou obcí Moravská Ostrava; pracoval jako soukromý úředník v Praze.¹⁰⁴

Poslední skupina dobrovolníků se od těch předchozích poněkud lišila. Úsilí sionistů v Palestině o vytvoření vlastní Židovské brigády totiž vyvrcholilo v září 1944 jejím založením, po předchozím schválení britskou vládou a s výraznou podporou premiéra Churchilla. V říjnu pak britské úřady potvrdily, že do ní mohou vstoupit i dobrovolníci z Mauricia, a v listopadu se tam už přihlásilo 78 uchazečů. Poprvé dostali takovou šanci i uprchlíci z Německa a z Gdaňska, ale jak uvedl A. Zwergbaum, podstatnou část skupiny stejně tvořili i tentokrát zájemci z československé skupiny, kteří předpokládali, že si tak usnadní návrat do Palestiny. Skupina, v níž po lékařských prohlídkách zůstalo jen 56 dobrovolníků, opustila ostrov 12. března 1945.¹⁰⁵

Také v židovské brigádě jsme našli dobrovolníky z Ostravska. Na seznamu 14 vojáků, jimž generální konzulát v Kapském Městě zařizoval vydání československých pasů, se nacházel Vilém František Gansel, rodák z Moravské Ostravy-Přívozu, příslušný do Kvasetic v okrese Kroměříž, Vojtěch Haas z Bohumína, příslušný tamtéž, Arnošt

---

¹⁰³ FRIEDMANN, R. c. d., s. 139; PITOT, G. c. d., s. 218; ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 636.

¹⁰⁴ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 653; AMZV, Londýnský archiv, k. 133 (pasy).

¹⁰⁵ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 636-637; FRIEDMANN, R. c. d., s. 140-141; PITOT, G. c. d., s. 224-225; DAGAN, A. c. d., s. 141.

Löwenbein z Fryštátu, příslušný tamtéž, a Erich Gross z Moravské Ostravy, příslušný do Moravské Ostravy-Vítkovic.¹⁰⁶

Několik československých dobrovolníků z Mauricia zaplatilo za svou službu vlasti cenu nejvyšší. Z první skupiny padl v bojích Ludvík Davidovič, Adolf Oplatka a Hanuš Treulich zahynuli při leteckém neštěstí, také Gustav Spazier zemřel v souvislosti s válečnými událostmi; ze druhé skupiny padl ve Francii Fritz Blumenthal.¹⁰⁷

Příliš opožděná svoboda

Internovaní Čechoslováci podali už v prosinci 1941 petici adresovanou exilové vládě i místním úřadům, v níž požadovali propuštění z internace, kterou jako příslušníci spojeneckého tábora pokládali za nespravedlivou; Koloniální úřad však namítal, že mají status ilegálních přistěhovalců, a velitel tábora obvinil vedení skupiny z neochoty ke spolupráci. Větší rozruch způsobily až stížnosti odvedených vojáků na táborový režim, na něž musely úřady odpovídat zástupcům židovských organizací. Přes jisté uvolnění režimu (rodinný život, vycházky, výlety skautů do přírody, lékařská péče aj.) nebyla rodinám spojeneckých vojáků přiznána žádná privilegia.¹⁰⁸

Naopak hrozilo, že těžce vydobytá ulehčení táborového režimu budou internovaným zase odňata. V létě roku 1943 bylo v moři poblíž Mauricia potopeno několik spojeneckých lodí německými ponorkami a hovořilo se i o hrozbě japonského útoku na ostrov. V noci ze 7. na 8. srpen 1943 byli internovaní probuzeni k mimořádnému nástupu a tábor byl neprodyšně obklíčen silnými jednotkami policie s nasazenými bodáky, což se týkalo i nemocnice. Údajně šlo o „předběžné bezpečnostní opatření“ v souvislosti s ohrožením ostrova, ale důvody akce nebyly internovaným vysvětleny. Mnozí z internovaných byli pokládáni za občany nepřátelských států a tábor za možné hnízdo špiónů, kteří by mohli rádiem něco prozradit nepříteli. Všechny úlevy táborového režimu byly zrušeny, včetně práce mimo tábor, proti čemuž se ozvalo hned několik peticí. Koloniální úřad však na kritiku vždy odpověděl, že přijatá opatření jsou pro bezpečnost ostrova naprosto nutná. Když v říjnu 1943 navštívil ostrov i tábor státní tajemník pro kolonie, předali mu petici s další žádostí o změnu právního statusu internovaných. Zdůrazňovali, že nemají příležitost se obhájit, zatímco každý běžný „kriminálník“ takové právo má. Uváděli rovněž, že kapitán lodi *Atlantic* sice stanul před

¹⁰⁶ MZV, fond Londýnský archiv, k. 133 (pasy).

¹⁰⁷ PITOT, G. c. d., s. 177, 219; ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 653.

¹⁰⁸ PITOT, s. 166-168, 178, 193, 196.

Nejvyšším soudem Palestiny, ale byl ve věci jejich deportace osvobozen, zatímco oni musí bez rozsudku dál zůstat ve vazbě.¹⁰⁹

Po zrušení úlev z táborového režimu vzrostlo napětí mezi úřady a výborem internovaných, který nyní opravdu odmítal spolupracovat s vedením tábora a zcela se soustředil na prosazení jediného cíle – definitivního osvobození z internace. Zorganizoval protestní stávkou s hladovkou, šířil do světa pravdu o situaci v táboře, kterou hlášení velitele zastírala. O deportaci na Mauricius nakonec jednala nejen britská Dolní sněmovna, ale i Kongres USA, o tlaku sionistických organizací ani nemluvě. Začátkem roku 1945 došlo k první změně k lepšímu – v lednu byl ze své funkce odvolán neoblíbený velitel tábora H. J. Armitage, a nový velitel, major George Tuach, ihned zmírnil některá omezení, např. povolil volný pohyb po celém táboře. Blízkou svobodu ale naznačilo nejvíce až sdělení, že 22. ledna zařadila Výkonná rada Palestiny utečence na Mauriciu do kvóty 10 300 povolenek ke vstupu do Palestiny. A brzy to potvrdila tolik očekávaná oficiální zpráva: 21. února 1945 bylo oznámeno, že britská vláda rozhodla „židovským utečencům, nyní na Mauriciu, povolit vstup do Palestiny“. V táboře přijali internovaní tuto zprávu s jásotem, neboť odčiňovala pocit křivdy kvůli nespravedlivé deportaci a završovala jejich mnohaleté úsilí o svobodný návrat do Palestiny.¹¹⁰

V lednu 1945 se internovaní dočkali rovněž odškodnění za osobní věci, cennosti, peníze či nástroje, které jim byly úředně zabaveny při deportaci. Hned po příchodu na Mauricius totiž sepsali seznam všech zabavených či zcizených předmětů a požadovali jejich vrácení. Žádost opakovali např. zástupci československé skupiny v květnu 1941, ale bezvýsledně. Precedentem se stala až žádost jednoho z dobrovolníků v roce 1942, který žádal o vrácení fotoaparátu a dostal za něj od úřadů náhradu ve výši deseti liber. Společná žádost ze srpna 1943 však zůstávala bez odpovědi až do 3. ledna 1945, kdy přišla zpráva, že palestinská vláda majetkové ztráty utečenců z Mauricia uznala a pošle jim jako odškodné jednorázovou částku tři tisíce liber, o jejímž spravedlivém rozdělení měl rozhodnout táborový výbor. Povedlo se uspokojit asi 80 procent žádostí a v červnu bylo odškodnění proplaceno.¹¹¹ Byl to další náznak toho, že se internovaným už začínají vracet jejich práva.¹¹²

---

¹⁰⁹ PITOT c. d., s. 197-203.

¹¹⁰ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 638-640; PITOT, G. c. d., s. 219.

¹¹¹ PITOT, c. d., s. 152, 159, 227, 228.

¹¹² Žádosti o odškodnění se objevily i na přelomu padesátých a šedesátých let, kdy německé soudy projednávaly např. žalobu Nanni Hirsch na německý stát za to, že ji neochránil před vysídlením, deportací a nuceným pobytem v internaci. Byly jen zčásti úspěšné, ale cenný je nashromážděný důkazní materiál

Někteří členové československé skupiny měli ohledně svého postavení v té době už aspoň částečný pocit jistoty, neboť zásluhou generálního konzula v Kapském Městě Antonína Blahovského a jeho sekretářky Františky Bergerové, manželky dobrovolníka z Mauricia, dostali už v létě roku 1944 nové československé pasy, jejichž vydání vyřídil konzulát s Londýnem. Zajistil pro internované rovněž pravidelnou finanční výpomoc a dodávky léků a zdravotnických potřeb, což také pomáhalo překonávat pocity izolace internovaných.¹¹³ Podle A. Zwergbauma se československá skupina do historie mauricijské deportace dobře zapsala nejen mimořádně vysokým počtem odvedenců do armády, ale i obětavou prací pro celek tábora, ať již při jednáních s úřady v rámci táborového výboru internovaných nebo v rámci Sionistického sdružení na Mauriciu.¹¹⁴

Neztratili se mezi nimi ani uprchlíci z Ostravska. Některá jména jsme již vzpomenuli v souvislosti s plavbou po Dunaji a po moři, nebo jsme je našli mezi dobrovolníky druhé a třetí skupiny, a je nepochybné, že i v té první skupině dobrovolníků jich byla nejméně desítky, i když nám k tomu prozatím chybí příslušné doklady. Podobné potíže máme i s přesnějším určením osazenstva tábora, takže můžeme zmínit jen několik ověřených příkladů.

Dr. Ervín Enoch, advokát v kanceláři sionistického předáka Josefa Rufeisena v Moravské Ostravě a aktivní člen ostravského Makkabi, se hned v březnu 1939, když okupanti advokátní kancelář uzavřeli, přestěhoval do Prahy a chtěl odejít do Palestiny. V říjnu 1939 ho však zatkl gestapo a převezlo do Ostravy, kde nacisté chystali třetí transport židů do tábora v Nisku nad Sanem. Tento transport ale skončil v hornoslezském Sosnowci, tam byl pro židy zřízen tábor v místním ghettu. Podařilo se mu získat tranzitní vízum na Slovensko a z tábora ve Vyhne se s pomocí Ústředny židů v Bratislavě a organizace Makkabi dostal spolu s dalšími deseti spoluvězni do vystěhovaleckého transportu, který pak s lodí Atlantic doplul do Haify a skončil až na Mauriciu. Tady byl dr. Enoch jeden čas dokonce vedoucím československé skupiny, organizoval dobrovolníky do čs. vojska a narukoval s jejich první skupinou.¹¹⁵ Také Dr. Rudolf Golberger (Zeev Goshen), rodák z Vítkovic, který bydlel na Zborovské ulici

---

s výpověďmi svědků. Viz YVA, group 04, fn. 57.

¹¹³ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 634.

¹¹⁴ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 636, 653, 654. Členy táborového výboru byli postupně vedoucí československé skupiny Fritz Haendel, Erwin Fuchs, Ervín Enoch a Karel Poláček. Ve vedení Sionistického sdružení na Mauriciu byli Dr. Jiří Kraus, Dr. Aaron Zergbaum, Leo Leschner, Dr. Rudolf Golberger, P. Schwarz a Ilka Samstagová.

¹¹⁵ KULKA, E. *Židé...*, c. d., s. 25, 26; ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 653.

v Moravské Ostravě, byl v říjnu 1939 deportován do Niska nad Sanem. Později velmi podrobně popsal pohnutou historii tábora v Nisku, z něhož se mu podařilo vrátit a stihnout transport do Palestiny. S ostatními se dostal na Mauricius, kde působil jako učitel a po odchodu Oty Panzera k vojska i jako ředitel židovské školy.¹¹⁶ Rodák z Moravské Ostravy Julius (Uri) Spitzer se prostřednictvím sionistické mládeže vydal do Palestiny a při čekání na loď v bratislavské Slobodárně se seznámil se dvěma umělci – s malířem Bedřichem (Bedou) Mayerem z Hodonína, jehož kresby později zdokumentovaly celou historii deportace na Mauricius, a s Fritzem Haendelem, který žil v severních Čechách, byl všeumělcem a stal se i jedním z vedoucích československé skupiny. Společně pak na Mauriciu založili manufakturu na výrobu dřevěných hraček. Spitzer maloval i na sklenice, zpíval a hrál v táborovém orchestru a později se uchytil jako automechanik královského námořnictva, takže mohl pracovat mimo tábor. Zbývá dodat, že i Haendelova žena pocházela z Ostravska, poznal ji jako Hannu Gottliebovou z Českého Těšína už během cesty a v červnu 1941 se vzali.¹¹⁷ V Moravské Ostravě na Přívozké ulici bydleli Šmil Rubb a Janka Wasserstromová, kteří se hned po příchodu okupantů do Ostravy, 6. dubna 1939, vzali (oddával je rabín Dr. Arnošt Bass), aby se jim snáze společně cestovalo do Palestiny. Skončili na Mauriciu a jistě stojí za zmínku, že se jim tam 7. července 1940 narodila dcera Noemi.¹¹⁸ Podobně se vedlo Gustavu Triegerovi z Opavy a Elišce Kochové z Fryštátu, kteří uzavřeli sňatek až na Mauriciu 3. března 1944 a 12. února 1944 se jim tam narodil syn Raphael Gershon Trieger.¹¹⁹ Na ostrově se 19. prosince 1944 oženil též mechanik Vítkovických železáren Vojtěch (Albert) Haas z Nového Bohumína, který si vzal Lilian Rosenbergovou, dceru obchodníka z Gdaňsku.¹²⁰

Všichni na ostrově se už těšili na okamžik, kdy to proklínané místo nesvobody konečně opustí, ale trvalo to ještě skoro půl roku. V březnu 1945 postihla ostrov epidemie obrny, která si sice vyžádala mezi internovanými jen jednu oběť, ale obavy ze zavlečení choroby do Palestiny odjezd výrazně oddálily. K tomu se přidaly ještě tři cyklony, z nichž ten první shazoval lokomotivy s kolejí, pustošil celé vesnice a zabil asi

---

¹¹⁶ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 651; YVA, group 03, fn. 9981. Vzpomínky R. Goldbergera.

¹¹⁷ MAKAROVA, E. c., d., s. 29, 32, 36-37; výstava kreseb a obrazů Bedy Mayera a Fritze Haendela „Lodní lístek do ráje“ byla instalována v září 2006 i v Ostravě – v cechovně Dolu Michael v Ostravě-Michálkovicích.

¹¹⁸ ZAO, spis čj. ZA/6786/2010, kopie oddacího listu a pasu Janky Rubbové; tamtéž, f. Policejní ředitelství Moravská Ostrava, i. č. 799, záznam o vydání prozatímního cestovního pasu S. Rubbovi se svolením gestapa k vystěhování.

¹¹⁹ ZAO, spis čj. ZA/767/2015, kopie oddacího listu a cestovního pasu Gustava a Elišky (Elsy) Triegerových; G. Trieger byl patrně vedoucím prvního transportu Hechaluc z konce roku 1939 z Prahy.

¹²⁰ ZAO, spis čj. ZA/2854/2015, kopie oddacího listu Alberta a Lilian Haasových.

dvacet ostrovanů; internovaní tentokrát ocenili výhodu kamenných zdí své věznice, neboť řádění živlu přestáli bez úhony.¹²¹

Kýžená chvíle odjezdu nastala 12. srpna 1945, kdy se všichni internovaní nalodili v přístavu Port Louis na velký parník *Franconia*. Plavba přes Mombasu a Suez trvala sedmnáct dnů. Během cesty jedna žena zemřela a jiná se na palubě narodila, dali jí jméno *Franconia*. Připluli do Haify 26. srpna 1945 a následujícího dne dostali do pasů razítko imigračního úředníka s povolením pobytu v Palestině. Aby se úřední procedura nemusela odehrávat v přijímacím středisku v táboře Atlit, na který měli bývalí deportovaní bolestné vzpomínky, přišli za nimi úředníci až na loď. Členové československé skupiny se tak jako naprostá většina ostatních imigrantů usídlili převážně v Palestině a pomáhali vytvářet izraelský stát, asi 25 osob se vrátilo do Československa, a jenom jednotlivci odešli do jiných zemí, převážně do Kanady, USA, Austrálie a Velké Británie.¹²² Pamětníci válečné internace na Mauriciu se pravidelně scházeli a osudová destinace ovlivnila i životy některým z nich: Dan Trieger, narozený během cesty do Palestiny v bratislavské *Slobodárně* a deportovaný jako nemluvně na Mauricius, se v roce 1964 oženil s Judith Maierovou, která se narodila už na Mauriciu.¹²³

Budiž požehnán Spravedlivý soudce

Najít stopy po válečné internaci židů na Mauriciu není dnes už tak snadné. Věznice na okraji městečka Beau Bassin sice pořád stojí a drží ve svých celách asi tisíc trestanců, ale původní areál se značně rozšířil a zakryly ho nové vysoké zdi s kotouči ostnatého drátu a strážními věžemi.¹²⁴ Kdo ale vyjde po schodech na blízký pahorek s hinduistickou svatyní na vrcholu, uvidí shora rovnou do nádvoří věznice a spatří i ony dva vězeňské bloky, v nichž byli internováni židé.

Jeich pobyt na ostrově nejvýrazněji připomíná židovský hřbitov, zřízený hned po příjezdu deportovaných v lednu 1941 na rohu katolického hřbitova svatého Martina, který se nachází asi dva kilometry od věznice u osady Bambous, v místě zvaném Malá Riviéra. Lze sem dojet též místním autobusem linky č. 1 z centra Beau Bassin, ani taxíkem od pobřežních letovisek to není moc daleko. Silnici z města kolem třtinových

---

¹²¹ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 640; PITOT, G. c. d., s. 229.

¹²² Československé úřady někdy zvažovaly vydání pasů osobám, které se nepřihlásily do československé armády. Viz např. AMZV, Londýnský archiv, k. 133, přípis MZV v Londýně ze 12. 7. 1945.

¹²³ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 641, 645, 654.

¹²⁴ Spolu s novým křídlem věznice, pobočkami a rehabilitačními centry může počet vězněných dosáhnout až 2500 osob. Viz <http://www.phaseloop.com/foreignprisoners/prison-mauritius.html>, cit. 17. 3. 2015.

polí hyzdí neuklizené odpadky, ale to je ve vnitrozemí ostrova běžné. Zato hřbitov, utopený v zeleni tamarindů, longanů a jiných exotických stromů a kvetoucích keřů, rozhodně stojí za návštěvu. Vstupní bránu zdobí anglický překlad tradiční formule, kterou židé pronášejí, když se dozví o tom, že někdo zemřel: *Baruch dajan ha-emet*, Budiž požehnán Spravedlivý soudce.

Na hřbitově jsou hroby 127 deportovaných židů,¹²⁵ kteří na ostrově zemřeli v době své internace v letech 1941–1945; jeden hrob navíc nepatří nikomu z deportovaných.¹²⁶ První mrtvé sem začali ukládat sotva pár dnů po příjezdu na ostrov, kdy během několika týdnů zemřelo na tyfus asi 50 uprchlíků, kteří se infikovali většinou už během plavby na lodi *Atlantic*. Koloniální úřady v Haifě nebraly při deportaci na karanténu náležitý zřetel, proto byl počet obětí tak vysoký. V československé skupině ale zemřely jen dvě osoby, neboť podmínkou pro vycestování bylo též očkování proti tyfu.¹²⁷ A. Zwergbaum uvádí, že na ostrově zemřely celkem čtyři osoby z československé skupiny, ale při podrobnějším prozkoumání hřbitovních náhrobků a listiny obětí nalezneme celkem deset obětí s československým původem. U osmi z nich je místo původu přímo označeno jako Československo (Fritz Haendel, Pauline Heiss, Karl Lenk,¹²⁸ Edwin Schön, Fritz Schnitz, David Spitz, Karl Spitz, Emil Paville), u jednoho Čechy (Bernhard Grünhut), u jedné Slovensko (Valerie Klein Stern).¹²⁹ Připomenout bychom měli ještě pamětní desku na zdi u vchodu do hřbitova, věnovanou českému právníkovi Dr. Aaronu Zwergbaumovi, který byl respektovaným zástupcem deportovaných v době jejich internace a zasloužil se o uctění jejich památky i po válce.

Po odjezdu bývalých internovaných z ostrova se péče o hřbitov ujal místní biskup anglikánské církve, ale kompletní obnovu hřbitova v roce 1958 realizoval až Židovský výbor jihoafrických poslanců s pomocí několika nadšenců, k nimž patřil především katolický architekt Jacques Desmarais žijící na Mauriciu. V roce 1960 však hřbitov téměř úplně zničil cyklon a bylo nutné provést další kompletní rekonstrukci, včetně pořízení

---

¹²⁵ Původně se uváděl počet 124 zemřelých (ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 626), ale novější výzkumy zjistily 127 zemřelých, včetně čtyř dětí, které přišly na ostrov s rodiči, a dvou dětí, které se zde už narodily. Jmenný seznam obětí viz FRIEDMANN, R. c. d., s. 9-13, 172-173, a PITOT, G. c. d., s. 136, 244-247.

¹²⁶ Leží v něm Isia Birger původem z Litvy, která na ostrov přišla už v roce 1937; nepatřila k internovaným, ale pomáhala jim, a proto byla v roce 1987 pohřbena na jejich hřbitově.

¹²⁷ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 626, 650; PITOT, G. c. d., s. 128.

¹²⁸ V seznamu obětí je uveden z původ z Rakouska, ale na náhrobku je správně Československo, neboť se narodil v Praze.

¹²⁹ PITOT, G. c. d., s. 244-247.

nových náhrobků. S pomocí jihoafrické židovské komunity se to do roku 2001 opět podařilo uskutečnit.¹³⁰

Spravedlivý soudce už k sobě povolal nejen deportované z mauricijského hřbitova, ale i většinu z těch, co příkoří deportace zažili. Nezbývá než doufat, že jejich příběh přečká i cyklony postihující lidskou paměť, jež bude uchovávat jejich poselství. Jistě by k tomu mohli přispět i čeští historici, na něž v zákoutích archivů čekají mnohé dosud ještě nevyužité dodatky k tomuto příběhu.

Resumé

Přes tři sta československých židů, kteří v letech 1939–1940 hledali záchranu před perzekucí nacistického režimu v odchodu do Palestiny, prožilo nebezpečnou plavbu po Dunaji a Středozemním moři. Britské úřady jim však vstup do Palestiny zakázaly a jako ilegální imigranty je deportovaly do věznice na ostrově Mauricius, kde spolu s dalšími židy ze střední Evropy žili v internaci až do léta 1945. Těžce snášeli přísný režim internačního tábora a omezení osobní svobody, stejně jako tropické klima. Většina mužů z československé skupiny vstoupila do československého nebo židovského vojska, kde bojovali v řadách Spojenců. Až po válce se jim splnilo jejich přání a mohli se usídlit v zemi svých předků. Ukázky ze zahraniční odborné literatury, vzpomínkových prací i archivních pramenů připomínají tragické i heroické osudy bývalých běženců, z nichž mnozí pocházeli z regionu Ostravska.

Key words

emigrace do Palestiny, ilegální imigrace, Alijah Bet, Mauritius, ostravští židé, dějiny židů

---

¹³⁰ ZWERGBAUM, A. *From Internment...*, c. d., s. 626, 650; FRIEDMANN, R. c. d., s. 173; *The Virtual Jewish World – Mauritius*. Viz <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/vjw/Mauritius.html>, cit. 17. 3. 2015.